

RELACJE O STANIE DIECEZJI TARNOWSKIEJ
Z LAT 1791—1863

WYDAŁ KS. BOLESŁAW KUMOR

Literatura naukowa omawiająca zagadnienie *visitatio liminum apostolorum* i związanych z nią relacji biskupów o stanie diecezji posiada szereg wybornych opracowań i to tak w językach obcych, jak też w polskim. Do podstawowych prac z tego zakresu należą rozprawy w języku niemieckim J. Petera¹, w języku francuskim J. Cottiera², w języku angielskim J. Carolla³ i w języku hiszpańskim⁴. Z polskich publikacji z tego zakresu należy wymienić nade wszystko gruntowne rozprawy T. Długosza⁵, S. Przygodzkiego⁶, oraz W. Wójcika⁷. Ta ostatnia dysertacja o tyle jest ważna, że podsumowuje całość dotychczasowego dorobku, szczególnie polskiej literatury naukowej. Zebraną wszakże przez autora bibliografię polską w zakresie *visitatio liminum* należy uzupełnić artykułem podpisanego⁸.

Ponieważ w najnowszej historiografii polskiej poświęcono sporo miejsca zarówno samej *visitatio liminum*, jak też składanym przy tej okazji relacjom o stanie diecezji, dlatego ograniczymy się do przypomnienia najważniejszych zarządzeń kościelnych w zakresie omawianego zagadnienia. Sam obowiązek *visitatio liminum* przez biskupów, znany już od czasów pontyfikatu pap. Grzegorza VII (1073—1085), był wyrazem wzrastającego centralizmu papieskiego.

¹ J. Peter: *Die bischöfliche visitatio limina ss. Apostolorum, Eine historisch-kanonistische Studie*, Paderborn 1914.

² J. Cottier: *Eléments nouveaux des normes de la visite „ad limina” et leur valeur respective des décrétales au Concile de Trente*, „Ephemerides iuris canonici”, r. 8: 1952, s. 174 nn.

³ J. Caroll: *The bishops quinquennial raport, A historical synopsis and a comentary*, Washington 1956.

⁴ R. Robos, V. Castel: *La visita ad limina durante et pontificado de Sixto V*, „Anthologia annua”, r. 7: 1959, s. 174—213.

⁵ T. Długosz: *Biskupia vistatio liminum*, „Collec. theol.”, r. 14: 1933, fasc. 1/2, s. 173—249, fasc. 3/4, s. 273—388.

⁶ S. Przygodzki: *Bulla papieża Sykstusa V „De visitandis liminibus Apostolorum” i stanowisko wobec niej biskupów polskich*, „Collec. theol.”, r. 13: 1932, fasc. 4, s. 298—323.

⁷ W. Wójcik: *Wizytacje biskupów polskich „ad limina” do roku 1911*, „Prawo kanon.”, r. 18: 1975, nr 3/4, s. 131—179.

⁸ B. Kumor: *Procesy informacyjne i relationes status jako źródło do demografii historycznej*, „Przeszł. demogr. Pol.”, t. 3: 1969, s. 29—61.

Początkowo był to akt o charakterze dewocyjnym, ale już od czasów pap. Grzegorza IX (1227—1241) stał się obowiązkowy⁹. W dniu 20 XII 1585 r. pap. Sykstus V w bulli *Romanus Pontifex* wydał normy, określając dokładnie terminy i sposób odbywania *visitatio liminum*. Tenże papież bullą *Immensa Dei* z dnia 22 I 1588 r. upoważnił Kongregację Soboru do przyjmowania relacji biskupów i odpowiadania na nie. Tu też leży geneza składania pisemnych relacji o stanie diecezji. Dnia 10 XI 1673 r. Kongregacja Soboru wydała specjalne przepisy normujące terminy *visitatio liminum* i składania pisemnych relacji dla biskupów poszczególnych części świata. Wreszcie w 1725 r. synod prowincjalny rzymski pap. Benedykta XIII opracował specjalną instrukcję dla sporządzania relacji. Formularz opracowany wówczas obowiązywał do 1911 r.¹⁰

Wspomniano już uprzednio, że od początków XVII stulecia przepisy prawa kościelnego nie załączyły specjalnego formularza, według którego należało opracować relację o stanie diecezji. Stąd to w użyciu był formularz dołączony do procesów informacyjnych, obejmujący 9 względnie 13 pytań w zakresie stanu diecezji. Według instrukcji synodu rzymskiego z 1725 r. relacja winna obejmować następujące informacje: o stanie materialnym diecezji (fundacja i erekcja diecezji, terytorium, granice, przywileje, liczba miast, miasteczek i wsi, stan kościoła katedralnego, kapituły i kler katedralny, kolegiaty, parafie, klasztory, seminarium duchowne, szpitale, bractwa, szkoły, banki pobożne), o biskupie (rezydencja, wizytacje diecezji, funkcje pontyfikalne, synod diecezjalny, sądownictwo duchowne, opłaty kancelaryjne, wolne wykonywanie jurysdykcji kościelnej, działalność dobroczynna), o duchowieństwie diecezjalnym (obowiązki chórowe kapituły katedralnej, aplikacja mszy św., statuty kapitulne, prebendy penitencjarza i teologa, rezydencja proboszczów, księgi metrykalne, wikariusze, duszpasterstwo parafialne — służba Boża, kaznodziejstwo, katechizacja, aplikacja mszy św. za parafian, rekolekcje alumnów i księży, strój duchowny, kongregacje dekanalne, życie moralne kleru), o duchowieństwie zakonnym (praca w duszpasterstwie, zachowanie klauzury, zależność od jurysdykcji ordynariusza), o zakonnicach (klasztory zależne od ordynariusza, zachowanie klauzury, życie religijne i moralne, spowiednicy, administracja dobrami materialnymi), o seminarium diecezjalnym (liczba alumnów, karność, ratio studiorum, uczestnictwo w katedralnej służbie Bożej, wizytacja biskupia, odpłatność studiów), o kościołach i bractwach oraz innych pobożnych instytucjach (anniwersarze, pobożne fundacje, szkoły, bractwa, wizytacje i administracja majątku, banki pobożne), o wiernych (życie religijne i moralne, wady) i postulatory¹¹.

Trzeba stwierdzić, że dzięki tak szeroko rozbudowanemu formularzowi, który obowiązywał aż do 1911 r., relacje o stanie diecezji z końca XVIII i z XIX stulecia dostarczają niezwykle cennego materiału historycznego. Ilustruje on nie tyle struktury wewnętrznie diecezjalne, ile przynosi bogate informacje z zakresu duszpasterstwa i życia religijnego diecezji.

Relacje o stanie diecezji tarnowskiej pochodzą z lat 1791—1863, jako że sama diecezja została utworzona po pierwszym rozbiórce Polski dla galicyj-

⁹ W. M. Plöchl. *Geschichte des Kirchenrechts*, 2 Aufl., Bd 2, Wien 1962, s. 141.

¹⁰ T. Długosz, dz.c., s. 175 n.

¹¹ Por. dok. nr 12; L. Pastor. *Geschichte der Päpste*, Bd 15, Freiburg i.B. 1930, s. 507—509.

skiej części diecezji krakowskiej. Erygował ją pap. Pius VI na mocy bulli *In suprema beati Petri cathedra* z 13 III 1786 r.¹²

Według przepisów ówczesnego prawa kościelnego sprawozdanie pisemne ze stanu diecezji i osobistą pielgrzymkę do Rzymu biskupi ziem polskich mieli odbywać co 4 lata, a od XVIII stulecia co 5 lat. Ale rzeczywistość w zaborze austriackim do 1820 r. była zupełnie inna. Józefiński reżim bardzo niechętnie odniósł się do prymacjalnej jurysdykcji papieskiej i do bezpośrednich kontaktów biskupów ze Stolicą Apostolską.

Jeszcze za rządów ces. Marii Teresy (1740—1780) szereg dokumentów rządowych normowało to zagadnienie. Tak dekretem z dnia 12 X 1776 r. zabroniono apelacji od sądów metropolitalnych do Rzymu. W tym samym roku zarządzenie cesarzowej zakazywało korespondencji urzędowej ze Stolicą Apostolską bez uprzedniej zgody czynników państwowych¹³. Nieco wcześniej Gubernium Lwowskie powiadomiło biskupów w Galicji (8 II 1774), że zgodnie z rozporządzeniem cesarzowej z dnia 26 I 1774 r. wszelkie apelacje z diecezji galicyjskich należy kierować nie do nuncjatury warszawskiej, ale do wiedeńskiej¹⁴. Rządy ces. Józefa II (1780—1790) rozciągnęły całkowicie kontrolę nad kontaktami biskupów ze Stolicą Apostolską, jak też i nuncjaturą apostolską w Wiedniu. W ramach przywracania „praw metropolitalnych” władze państwowe ograniczyły bardzo poważnie zakres funkcji nuncjatury papieskiej w Wiedniu. Wprawdzie pap. Pius VI w odrębnym piśmie z dnia 17 IV 1782 r. do ces. Józefa II wystąpił w jej obronie, ale nie wiele to pomogło¹⁵. Polityka józefińska dążyła świadomie do izolacji nuncjatury i przecięcia jej kontaktów bezpośrednich z episkopatem krajowym¹⁶. Dekretem z dnia 14 IV 1781 r. ces. Józef II zabronił biskupom korzystania z pełnomocnictw pięcioletnich (*quinquennialia*), otrzymywanych najczęściej z okazji *visitatio liminum* od Stolicy Apostolskiej¹⁷.

Zagadnieniem *visitatio liminum* przez biskupów monarchii habsburskiej zajął się radca dworski F. J. Heinke w „Uwagach na temat przysięgi składanej papieżowi przez nowo mianowanych biskupów austriackich”; zostały one złożone ces. Józefowi II w maju 1781 r.¹⁸. W „Uwagach” tych F. J. Heinke stwierdził, że „żaden biskup nie jest w stanie przyrzec papieżowi, iż co trzy lata odprawi *visitatio liminum* w Rzymie, jako że żaden z obywateli państwa bez uprzedniej zgody władcy nie może wywozić pieniędzy poza granice kraju”. Autor zapytywał dalej — „na jakiej podstawie papież udziela biskupom dyspensy od osobistej *visitatio liminum*, skoro nie ma on prawa wzywać dyspensowanego do Rzymu”. Jako wniosek z tych rozważań zalecał Heinke, by z formuły przysięgi składanej przez biskupów papieżowi usunąć odpowiednie wzmianki. Podobne stanowisko zajął w sprawie „składania relacji o stanie diecezji materialnym, funkcjach duszpasterskich,

¹² B. Kumor: *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, s. 111—127.

¹³ Archivum Secretum Vaticanum, Archiv. Nunz. di Varsavia, vol. 35, k. 194 (kopia).

¹⁴ Tamże, vol. 35, k. 201 (kopia), k. 222 (bp Okęcki do Nuncjatury Wiedeńskiej — 20 VI 1775).

¹⁵ F. Maass: *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Oesterreich 1760—1790*, Bd 2: *Entfaltung und Krise des Josephinismus 1770—1790*, Wien 1953, nr 161, s. 348—349.

¹⁶ Tenze, dz.c., Bd 3: *Das Werk des Hofrats Heinke 1768—1790*, Wien 1956, s. 132 n.; nr 5, s. 265, 267; nr 9, s. 338; nr 14, s. 451; nr 16, s. 471 n.

¹⁷ Archivum Secretum Vaticanum, Archiv. Nunz. di Varsavia, vol. 10, k. 42 (Gubernium Lwowskie do biskupów galicyjskich — 4 V 1781).

¹⁸ F. Maass, dz.c., Bd 3, nr 6, s. 300—310.

karności i życiu religijnym kleru i wiernych”¹⁹. Sugestie rady Heinkego musiały być skuteczne, skoro z okresu rządów ces. Józefa II nie zachowała się ani jedna relacja o stanie diecezji ze Lwowa, Przemyśla czy też z Tarnowa; pierwsze bowiem relacje z tych diecezji pochodzą już z okresu rządów ces. Leopolda II²⁰.

Wprawdzie pap. Pius VI w liście apostolskim *Acceptis pridem*, skierowanym dnia 16 V 1787 r. do biskupa Karola Herbersteina z Lubliany, jednego z głównych popleczników reform józefińskich, stwierdzał, że biskup jest zobowiązany zdać sprawozdanie ze stanu diecezji i funkcji duszpasterskich, jako że „ciężar nawiedzania progów apostolskich dlatego został nałożony na biskupów, aby tym samym dali wyraz swego oddania i posłuszeństwa Stolicy Apostolskiej — i otrzymali odpowiednie instrukcje w celu zwalczania różnych nadużyć, i by mogli poinformować papieża o stanie swych diecezji w zakresie takich spraw, które należą do prymacjalnej władzy papieża”²¹.

Trzeba jednak zauważyć, że mimo przeciwnych, o charakterze państwowym tendencji, biskupi zdołali utrzymać przepis o składaniu relacji ze stanu diecezji, chociaż osobiście nie mogli udawać się do Rzymu²². W toczącej się na ten temat dyskusji w Austrii poruszono również zakres rzeczowy tych relacji. Według józefińskiego prawa kościelnego „dokumenty starożytnego Kościoła zaświadczały zbyt obficie, że sprawy ważniejsze kościołów partykularnych, zwłaszcza większych, z dawnego zwyczaju referowano Stolicy Apostolskiej; sprawy te jednakże dotyczyły zagadnień związanych ze stanem Kościoła powszechnego. Tu też leżało źródło konieczności referowania tych spraw Stolicy Apostolskiej, jako że poznanie tych spraw przez najwyższy urząd kościelny pomagało wielce zachowaniu jednności Kościoła. Co zaś dotyczy spraw mniejszej wagi i o charakterze neutralnym — według autora — panuje różnorodność zdań. Można więc przyjąć, że sprawy pierwszego rodzaju należy koniecznie referować Stolicy Apostolskiej, natomiast sprawy drugie są dobrowolne i są zależne od postawy biskupów względem Stolicy Apostolskiej”²³.

Dopiero po 1790 r. episkopat austriacki łącznie z episkopatem polskim w Galicji upomniał się o prawa nieskrępowanej łączności ze Stolicą Apostolską. Na podkreślenie zasługuje fakt, że tak w Austrii, jak też w Galicji postulaty te formowali nade wszystko sami biskupi i metropolici. Dali oni temu wyraz w stosunkowo licznych zazaleniach, skierowanych w 1790 r. do ces. Leopolda II²⁴. W takich to okolicznościach pojawiły się znów relacje biskupów galicyjskich o stanie diecezji. Arcybiskup lwowski F. O. Kicki wysłał ją 25 XI 1790 r., a następnie 23 VI 1794 r.²⁵; biskup przemyski A. Gołaszewski podobną relację przesłał dopiero w 1803 r., a biskup tarnowski F. A. Janowski — w 1791 r.²⁶.

Wspomniane relacje i następne do około 1830 r. mogli biskupi wysyłać tylko za pośrednictwem pełnomocników, jako że józefińskie prawo zabraniało im osobiście dopełnić tego obowiązku. Również biskupi tarnowscy składali w tym okresie relacje o stanie diecezji za pośrednictwem pełnomocników.

¹⁹ Tamże, s. 306.

²⁰ W. Wójcik, dz.c., s. 163—164.

²¹ F. Maass, dz.c., Bd 2, nr 255, s. 472—512.

²² Tamże, s. 503; nr 272, s. 527.

²³ G. Rechberger: *Enchiridion iuris ecclesiastici Austraci*, ed. 3, t. 1, Lincii 1824, s. 90.

²⁴ F. Maass, dz.c., Bd 4: *Der Spätjosephinismus 1790—1820*, Wien 1957, nr 5, s. 166—211.

²⁵ *Relacje arcybiskupów lwowskich 1595—1794*, wyd. T. Długosz, Lwów 1937, s. 126—145.

²⁶ W. Wójcik, dz.c., s. 164.

W 1791 r. pełnomocnikiem biskupa F. A. Janowskiego był patriarcha jerozolimski Jerzy Laskary, kanonik kapituły metropolitalnej we Lwowie, rezydujący w Rzymie, ale utrzymujący nader żywe kontakty z Kościołem Polskim w Galicji (zob. dok. nr 2). W latach 1796 i 1800 pełnomocnikiem był ks. Antoni Saluzzi, pracujący w kurii papieskiej w Rzymie (zob. dok. nr 6 i 8). Relację z 1826 r. przesłał biskup G. T. Ziegler za pośrednictwem nuncjatury wiedeńskiej²⁷.

Walkę o osobistą *visitatio liminum* podjęli z reżimem józefińskim biskupi lombardzcy w 1817 r. za rządów ces. Franciszka I i na mocy jego dekretu z dnia 11 VII 1819 r. otrzymali na to zezwolenie²⁸. Dalsze wolności w tym zakresie otrzymali biskupi austriaccy w 1850 r. i w konkordacie z 1855 r. Wówczas to mogli osobiście udawać się do Rzymu w każdym wypadku. Z biskupów tarnowskich uczynił to pierwszy biskup Józef Alojzy Pukalski w 1863 r.

Zgodnie z praktyką przyjętą od połowy XVIII stulecia biskupi polscy byli zobowiązani do *visitatio liminum* co pięć lat. W latach zatem 1786, tj. od czasu utworzenia diecezji do 1878 r., do której to daty *Archivum Secretum Vaticanum* udostępniła archiwalia, winno być około 18 relacji. Tymczasem biskupi tarnowscy złożyli ich zaledwie 5, a to w 1791, 1796 i 1800 r. z czasów biskupa Janowskiego (1786—1800), w 1826 r. z czasów biskupa Zieglera (1822—1827) i w 1863 r. z czasów biskupa Pukalskiego (1852—1885). Wprawdzie zachowała się jeszcze relacja z 1894 r. z czasów biskupa Ignacego Łobosa (1886—1900), ale nie została ona udostępniona podpisanemu, jako że archiwalia z okresu pontyfikatu papieża Leona XIII (1878—1903) nie są jeszcze udostępniane. Wprawdzie biskup W. Wójcik wymienia jeszcze relacje tarnowskie z lat 1802, 1803 i 1895, ale informacja ta jest błędna. Z lat tych bowiem zachowały się jedynie odpowiedzi Kongregacji Soboru na relacje z lat uprzednich.

Mozna więc zapytać — dlaczego od 1826 aż do 1863 r. nie było relacji z Tarnowa? Wydaje się, że z lat tych dlatego nie było relacji, ponieważ kilku biskupów tarnowskich rządziło bardzo krótko. Tak w latach 1827—1830 nie było biskupa ordynariusza w Tarnowie, a w latach 1830—1840 było ich aż trzech: bp F. M. Chotek de Wognin (1831), bp F. Pisztek (1832—1836), bp F. Zachariasiewicz (1836—1840). Żaden z nich nie rządził diecezją pięciu lat, stąd nie czuł się może zobowiązany do sporządzenia relacji i przesłania jej do Rzymu. Relację taką winien natomiast około 1846 r. przesłać biskup J. G. Wojtarowicz, ale rabacja galicyjska (1846), a następnie wiosna ludów (1848) i wreszcie jego wygnanie z Tarnowa (1850) zaciążyły zapewne na tym, że relacji tej biskup nie sporządził. Trudno natomiast wyjaśnić, dlaczego piskup J. A. Pukalski w czasie przeszło 30-letnich rządów diecezją złożył tylko jedną relację o stanie diecezji (1863)?

A teraz przypatrzmy się bliżej samym relacjom. Wszystkie zostały sporządzone według formularza, nakazanego przez pap. Benedykta XIII z 1725 r. Przynoszą więc obfity i bogaty materiał historyczny do dziejów diecezji. Niezwykle cenną jest pierwsza relacja biskupa Janowskiego z 1791 r. Informuje ona na bieżąco o sytuacji diecezji w okresie szczytowej fazy józefinizmu. Niestety, następne relacje z lat 1796 i 1800 są prawie dosłownym potwórze-

²⁷ *Archivum Secretum Vaticanum, Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1826* (Sekretariat Stanu do Kongregacji Soboru — 14 V 1827).

²⁸ F. Maass, dz.c., Bd 4, nr 308, s. 629—630.

nieniem relacji pierwszej. Podczas gdy relacja z 1796 r. przynosi nieco oryginalnych informacji, to relacja z 1800 r., poza wstępem i zakończeniem, jest identyczną z relacją z 1791 r. Dlatego zdecydowałem się opuścić ją w niniejszym wydaniu.

Bardzo poważną wartość dla badań w zakresie duszpasterstwa i życia religijnego oraz moralnego w diecezji tarnowskiej posiadają obydwie, stosunkowo obszernie relacje z lat 1826 i 1863. Pierwsza z nich daje szeroki wgląd w te zagadnienia u schyłku ery józefińskiej i w okresie po wznowieniu diecezji. Druga natomiast przynosi obraz życia diecezjalnego w epoce wielkich wolności Kościoła, które zagwarantował w Austrii konkordat z 1855 r.

Na każdą relację zachował się koncept odpowiedzi Kongregacji Soboru, skierowywanej na adres biskupa, składającego sprawozdanie o stanie diecezji. Reguła ta do tego stopnia nie знаła żadnych wyjątków, że na relację biskupa Zieglera z 1826 r. odpowiedziano jeszcze w 1833 r., mimo że od 6 lat był on przeniesiony na biskupstwo w Linzu w Austrii. Z treści odpowiedzi widzimy, że relacje były studiowane i rozważane na wspólnym posiedzeniu członków Kongregacji Soboru. Z reguły do każdej relacji zachował się koncept obszernego streszczenia jej w języku włoskim, a często odrębne uwagi, związane z ważniejszymi informacjami relacji lub jej postulatami. W częstych wypadkach odpowiedzi Kongregacji zawierały postulaty i wskazania, które należało biskupowi wprowadzić w życie.

Warto zauważyć, że dotąd nie opublikowano żadnych relacji o stanie diecezji na ziemiach polskich z XIX w. (za wyjątkiem jednej z diecezji wrocławskiej²⁹). Niżej publikowane stanowią poważne źródło do dziejów diecezji tarnowskiej i Kościoła w zaborze austriackim.

DOKUMENTY

Nr 1

Relacja o stanie diecezji tarnowskiej biskupa Floriana Amada Janowskiego.

Tarnów, 4 VIII 1791

Or. Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1791. Relazione ad limina. Tytuł. Status ecclesiae Tarnoviensis ante quinquennium erectae in Regno Caesareo Regni Galiciae et Lodomeriae ab episcopo eiusdem Floriano Amando de Janowek Janowski sacra B.B. Apostolorum Petri et Pauli limina per certum nuntium visitante exhibitus, k. 1—5, papier.

Eminentissime ac Reverendissime Domine. Praeter illud sacrum iurisiurandi vinculum, quo erga Sanctam Romanam Ecclesiam Sanctissimumque Dominum Nostrum Pontificem Maximum fidelissimus ac obedientissimus teneor, non mihi deerat voluntarius etiam illeque incredibilis ardor, quo personaliter limina sacra visitaturus, ut de statu neoerectae ecclesiae meae Tarnoviensis

²⁹ A. A. Strnad: *Relatio status Ecclesiae Wratislaviensis 1883*, Ein Bericht von Fürstbischof Robert Herzog über den Stand seiner Diözese an den Papst, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte“, Bd 28: 1970, s. 183—215.

rationem daturus, propensissima in Sanctam Sedem animi mei sensa manifestare valeam; sed cum per senio gravatam aetatem et tam longi itineris molestias huiusmodi officium et respective desiderium meum adimplere non potuerim, illud statuto tempore per certum nuntium, in dignitate ecclesiastica constitutum et speciali mandato instructum, nempe Illustrissimum ac Reverendissimum patriarcham Jerosolimitanum, abbatem in Galicia et canonicum metropolitanum Leopoliensem, huius nominis Gregorium de Lascaris¹, quam diligentissime exequi, ac vicissim quaecumque mandata apostolica humillime praestolari non praetermitto.

In via itaque executionis praefatarum omnium consignatus paulo inferius praefatae ecclesiae meae status inservit, et quidem:

§ 1. Quoad statum ecclesiae materialem

1° Institutio colligitur ex instrumento originalis erectionis anno 1785 conditae², in Curia Romana existente.

2° Confinia pariter in Elencho parochiarum, novam dioecesim Tarnoviensem constituentium, iam alias ad Curiam Romanam, in ordine erigendae eiusdem nominis ecclesiae, transmissio, specificè descripta sunt³. Cum tamen paulo post, iubente Augustissimo Imperatore, iuxta sic dictum arundationem districtuum sive circularum regni ipsa etiam dioeceses arundabantur, consequenter Tarnoviensis dioecesis ultra terminos quinque circularum, nempe: Myslenicensem, Bochnensem, Sandecensem, Tarnoviensem et Duklensem sive Jaslensem, sese extendere non poterit, tunc sua priora confinia in nova eum in modum convertit. Ut vicinis dioecesibus et quidem dioecesi Scepusiensi — decanatum Scepusiensem cum septem parochiis, in praefato Elencho sub numeris 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243 specificatis⁴, dioecesi vero Premysliensi tres decanatus: Miechocinensem; Rudnicensem et Głogoviensem cum viginti octo parochiis, in eodem Elencho a numero 75 usque ad numerum 102 expositis⁵, ipso facto cedere, e contra vero avulsum a dioecesi Premysliensi decanatum Krosnensem cum novem parochiis, in contextu immediati status eiusdem Premysliensis [k. 1] dioecesis nominatis, quasi per commutationem intra suae dioecesis Tarnoviensis ambitum, salva approbatione Sanctae Sedis Apostolicae, recipere debuerit. Quare status hodiernus confiniorum huius dioecesis Tarnoviensis est talis:

¹ Jerzy Hieronim Maria Wojciech Laskarys, Włoch z pochodzenia, od 1738 prefekt teatynów we Lwowie, od 1741 prepozyt infułat przy kolegiacie w Olyce i biskup tytularny zanopolitański, reformator Akademii Zamojskiej (1746), opat infułat przy kolegiacie w Zółkwi (1746), kanonik kapituły metropolitalnej we Lwowie (od 1748), mianowany w 1762 r. patriarchą jerozolimskim, zasiadał w utworzonej przez papieża w 1767 Kongregacji do Spraw Polskich. Zmarł w Rzymie w 1795 r. Zob. F. Stopniak: *Laskarys Jerzy Hieronim Maria Wojciech*, w: *Pol. Słow. Biogr.*, t. 16, s. 519—520.

² Bulla erekcyjna diecezji tarnowskiej In suprema beati Petri cathedra została wydana przez pap. Piusa VI w dniu 13 III 1786 r. i datowana anno Incarnationis 1785. Zob. B. Kumor: *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji tarnowskiej*, Lublin 1958, s. 111—127.

³ Elenchus omnium parochiarum erigendam novam dioecesim Tarnoviensem constituentium 1785 został opracowany i dołączony do procesu informacyjnego w sprawie utworzenia diecezji tarnowskiej. BAV (Bibliotheca Apostolica Vaticana), *Proces. consist.*, vol. 187: *Processus super statu ecclesiae Tarnoviensis nunc primum auctoritate apostolica erigendae* — 1785, k. 305—315.

⁴ Na mocy dekretu z dnia 10 XII 1786 r. biskup F. A. Janowski utworzył dla dekanatu spiskiego w granicach Węgier Generalny Wikariat Wieczysty i delegował nań jurysdykcję kościelną biskupowi ordynariuszowi diecezji spiskiej. Zob. B. Kumor, *dz.c.*, s. 138—140.

⁵ Odpowiedni dokument cessionis et acceptationis podpisał biskup Janowski 20 XI, a biskup przemyski A. Golaszewski — 2 XII 1786 r. Zob. B. Kumor, *dz.c.*, s. 130—134.

- a) ab oriente dioecesis Premysliensis Regni Galiciae et Lodomeriae;
 b) a meridie dioecesis Agriensis et Scepusiensis, seu alias Strigoniensis Regni Hungariae;
 c) ab occidente pars dioecesis Breslaviensis Superioris Ducatus Silesiae;
 d) a septentrione dioecesis Cracoviensis Regni Poloniae sive fluvius Vi-
 stula.

3° Privilegia et praerogativa episcoporum nulla specialia sunt, praeter illud, quo episcopi Regni Galiciae et Lodomeriae inter magnates provinciae adnumerantur et stallum in comitiis cum voce activa obtinent⁶.

4° Nulla civitas nullumque locum iure domini episcopatus subiectum est. Sola etenim pensione ex publico fundo sic dicto religionis solvenda novae erectionis episcopatus gaudet⁷.

5° Status cathedralis ecclesiae consistit (ut e nova erectione patet) in numero septem canonicorum, quorum primi tres dignitates, quartus vicarium episcopi, quintus praebendarius, sextus theologalem, septimus parochus cum distinctis ad curam animarum quatuor vicariis pensionatis⁸. Ecclesia enim cathedralis insimul parochialis est. Ecclesiae collegiatae in hac dioecesi quatuor fuerunt, sed hae omnes voluntate imperiali, et quidem Tarnoviensis in cathedralem et simul parochialem, reliquae tres in meras parochiales conversae sunt, foundationibus eorum ad publicum religionis fundum devolutis⁹.

6° Status ecclesiarum parochialium, quarum numerus ad 400 ascendit, in suo robore persistit, aliae vero ecclesiae et oratoria eadem voluntate imperiali clausae sive clausae sunt. Proinde omnia in genere et singula in specie, cuiusvis nominis, tituli et invocationis simplicia beneficia, utpote praebendae, altariae, psalteriae, capellaniae, mansionariae, concionaturae, domus missionum, promotoriae, praepositurae, procuratoriae etc., quae tam sub, quam extra tecta principalium ecclesiarum existerant proprioque territorio parochiali cum 700 ad minimum animabus, quarum curam haberent, gaudere non poterant, abolita sunt et pro praedicto fundo religionis conversa¹⁰. In locum vero earum sive eorum scholae normales parochiales in quovi circulo et parochia, scholae humaniores et publicae, nec non universalis regulatio parochiarum successit, novaeque parochiae et novae parochiales seu filiales ex remotis a matricibus ecclesiis pagisque capellaniae eriguntur. Ecclesiae perinde ac parochiales sacris supellectilibus sufficienter instructae, omnes quasi certis redditibus pro fabrica gaudent et vel saltem ab hinc gaudebunt. Nam si quae erectum iam alias eum in finem fundum adhuc non obtinent, patroni

⁶ Terezańska ordynacja sejmowa z 1775 r. zaliczyła wszystkich arcybiskupów, biskupów i infułatów obrządku łacińskiego, greckokatolickiego i ormiańskiego do stanu magnatów. Zob. S. Grodziski: *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772–1848*, Wrocław 1971, s. 42.

⁷ Na mocy dokumentu fundacyjnego z 18 I 1789 r. ces. Józef II uposażył biskupów tarnowskich roczną pensją w wysokości 10000 flor. reńskich, wyplacanych z funduszu religijnego. Zob. B. Kumor, dz.c., s. 127–129.

⁸ Zgodnie z dokumentem fundacyjnym diecezji z 18 I 1789 i bullą erekcyjną z 13 III 1786 r. kapituła katedralna w Tarnowie składała się z 3 pralatur: prepozytura, dziekana i kustodia oraz z 4 kanonii gremialnych. Zob. B. Kumor, dz.c., s. 50.

⁹ Na terenie nowo utworzonej diecezji tarnowskiej znalazły się oprócz Tarnowa 3 kolegiaty: w Nowym Sączu (6 pralatur i 6 kanonii gremialnych), Wojnczu (7 pralatur i 6 kanonii gremialnych) oraz Bobowej (3 pralatury i 4 kanonie gremialne); zostały one zniesione przez władze austriackie po 1784 r. (do 1791). Zob. *Rocznik diecezji tarnowskiej na rok 1967*, Tarnów 1967, s. 33–34.

¹⁰ Kasata beneficjów prostych czyli nie związanych z pracą duszpasterską nastąpiła na mocy dekretu ces. Józefa II z dnia 9 i 27 II 1784 r. oraz nieco wcześniej — z dn. 28 II 1782 r.

earum et parochiani, lege imperiali specialiter desuper sancita et promulgata, ad reparanda aedificia ecclesiastica et nova construenda stringuntur.

7° Numerus monasteriorum, iam quidem in actis regulationis parochiarum determinatus est, nempe octo monasteria in hac dioecesi virorum et mulierum, idque virorum unum S. Augustini Eremitae Pilsnense, unum Conventualium S. Francisci Vetero Sandecense [k. 2], duo de Observantia S. Francisci Tarnoviense et Montis Calvariae, tria Reformatorum eiusdem ordinis — Kentense, Zakliczynense et Biecense. Mulierum vero unicum S. Benedicti Cluniacense Staniatęcense; atque haec octo monasteria ex lege determinata in futurum conservata sunt, quod singula eorum ultra 12 personas fovere poterunt, et quidem viri sint semper praesto in subsidium parochorum, mulieres vero sive moniales publicas scholas normales educationi puellarum his in regnis accommodatas doceant.

Nihilominus tamen plura adhuc monasteria in actis regulationis parochiarum aut praetermissae, aut vero pro abolendis specificè destinata, hucusque existant fataque sua praestolantur. Ceteris iam alias cassatis et plene extinctis vel in ecclesias parochiales et aedificia parochialia, vel denique in alios usus, regimini publico visos, conversis, et quidem:

1° Monasterium Tynecense S. Benedicti Cluniacensis —	Pro regulatione parochiarum praetermissae.
2° Monasterium Mariae Vallis Szczyrzycense Cisterciensium —	
3° Monasterium Tuchoviense S. Benedicti Cluniac. seu filia Tynecensis —	Pro parochiis destinata.
4° Monasterium Suchense Canonicorum Regularium —	
5° Monasterium Zebrzydoviense religiosorum B. Joannis Dei —	Pro abolendo destinatum institutis hoc loco districtualibus medicis et hospitalibus.
6° Monasterium Libichoviense alias Trzcianense S. Augustini Eremitae —	Pro locis parochiarum destinata.
7° Monasterium Radomyslense sic dictum hospitalium S. Augustini Eremitae —	
8° Monasterium Dzikoviense Praedicatorum in avulsa parte huius dioecesis —	
9° Monasterium Krosnense Conventualium S. Francisci —	Pro abolendis destinata.
10° Monasterium Duklense de Observantia S. Francisci —	
11° Monasterium Vielicense Reformatorum S. Francisci —	
12° Monasterium Krosnense Cappuccinorum S. Francisci —	
13° Monasterium Sendziszoviense Cappuccinorum S. Francisci —	
14° Monasterium Neo-Sandecense Praemonstratensium —	
15° Monasterium Jaslense Carmelitarum —	

- 16° Monasterium Visnicense Carmelitarum Discalceatorum —
 17° Monasterium Bochnense Praedicatorum —
 18° Monasterium Żmigrodense Praedicatorum —
 19° Monasterium Oswiecimense Praedicatorum —
 20° Monasterium Neo-Sandecense Conventualium S. Francisci —
 21° Monasterium Podoliense Scholarum Piarum —
 22° Monasterium Neo-Sandecense Scholarum Piarum —
 23° Monasterium Bochnense de Observantia S. Francisci —
 24° Monasterium Tarnoviense monialium S. Clarae —
 25° Monasterium Vetero-Sandecense S. Clarae —

Iam alias simpliciter abolitae, non existunt praeter moniales Vetero-Sandecenses, quae etsi pro monialibus computantur et egressum semper liberum habent, tamen illae in suo monasterio sub nomine devotarum matronarum communem illamque vero religionem vitam ducunt.

Numerus itaque regularium quotidie minuitur, quia novitatus a pluribus annis clausi hucusque aperti non sunt et huic praeterea professorum numero, libera manet acquisitio [k. 2'] beneficiorum parochialium. Iurisdictio omnium in dioecesi monasteriorum, praecise eorundem nexu cum suis extra Caesareo-Regia Regna existentibus superioribus, soli episcopo loci quoad disciplinam relicta est.

8° Seminaria dioecesana clausa fuerunt et hoc loco Generale Seminarium pro universo Regno, idque tam pro saecularibus, quam pro regularibus utriusque ritus Latini et Graeci clericis erectum erat. Nunc vero abrogato Generali Seminario, iterum dioecesana seminaria ea tamen lege concessa, ut alumni normales Regiae Universitatis scientias praevie absolvant. Quare tum ob hanc rationem, tum ob eam, quod in Tarnoviensi dioecesi nulla adhuc domus pro seminario erecta et nullus fundus pro sustinendo eodem determinatus sit, Tarnoviensis alumni numero sexdecem in Archidioecetano Leopoliensi Seminario, impensis fundi religionis interea locati sunt, totusque redditus futuri Tarnoviensis Seminarii a gratiosa Augustissimi Imperantis determinatione pendet.

9° Numerus hospitalium augetur, confraternitates autem illae, diversae invocationis, quae ad omnes fere ecclesias introductae erant, prorsus abolita sunt, ut eorum loco unica ubique, seu in quavis parochia, confraternitas sub titulo misericordiae, qua novus ipsorum hospitalium et existentium in parochiis pauperum fundus, demandata et introducta est, illaque sub inspectione

magistratuum et dominorum terrestrium¹¹. Collegia et alia pia loca nulla existunt.

10° Montes pietatis nulli, quemadmodum etiam nulla alia consimilia, quae ad statum ecclesiae materialem pertinerent, reperiuntur.

§ 2. Quoad ipsum episcopum

1° Residentiae praescriptum a sacris canonibus et in sequelam eorum ab Augustissimo Imperatore praescriptum omnino adimplet.

2° Visitationem totius dioecesis singulis annis per delegatos, per se vero quoad principalia circulatorum loca, pro capacitate temporis explevit.

3° Per se ipsum sacras ordinationes, quaecumque contigit haberi, explevit et sacramentum confirmationis pluribus in locis et multoties administavit.

4° In comparatione novae legis imperialis ad leges ecclesiasticas synodus dioeciesana locum non habet; nihil enim quod universum clerum, vel statum dioecesanum, afficit, sine praevio consensu et approbatione regia assumi, statui, vel promulgari possit.

5° Ad praedicationis verbi Dei officium salubriter exequendum viri quoad possibile idonei assumuntur, episcopus quoque per se ipsum in solemnioribus, utpote consecrationis ecclesiarum actibus huiusmodi munus adimplet.

6° Depositorium poenarum et mulctarum pecuniarum nullum habet, quia tales poenae et mulctae cum omnibus aliis corporeis iam pro statu praesenti, etiam respectu cleri, sunt pure fori civilis obiecta.

[k. 3] 7° Taxa in cancellaria consistoriali ab aula imperantis praescripta est et exigitur erga rationes coram regia provinciali buchalteria, quovis trimestri reddendas pro publico fundo religionis, ex quo officialistae cancellariae consistorialis salariantur.

8° Episcopale Officium legibus monarchicis se conformare debet. Iurisdictionem ecclesiasticam ordinariam repraesentat totum Consistorium Generale Dioecesanum, quod omnes cathedralis ecclesiae canonici, praesidente episcopo, et in absentia illius vicepraesidente uno ex canonicis qua vicario episcopi ab imperatore specialiter nominato, constituunt, et sine omni forensi iuris strepitu, ac sine quavis contentiosi processu figura, pluralitate votorum quoad disciplinaria, quaecumque postulata et querelas privatorum in obiectis per se spiritalibus et disciplinariis, provisorie quasi, secundum expressam instructionem ab aula imperiali praescriptam, resolvunt.

9° Quantum pro ratione praesentis status possibile erat, pium opus se in eo peregisse, sine fuco agnoscit, quod pro restitutione constrictae iurisdictionis ecclesiasticae Neo Imperatori Augustissimo supplicaverit, sufficientem fundum pro sacristia, ministris et musicis aliisque speciebus suae ecclesiae a Caesarea Regia Majestate impetraverit, promissionem restitutionis in integrum aboliti monasterii Vetero Sandecensi monialium ab eadem Majestate obtinuerit¹². Pro clero et populo regulationem uniformis devotionis introduxerit, seminaria dioeciesana cointelligenter cum ceteris provinciae Galicianae episcopis iam restituta fecerit.

¹¹ Bractwa kościelne zostały zniesione w całej monarchii austriackiej w 1783 r., a w ich miejsce polecono zakładać w każdej parafii Bractwo czynnej miłości bliźniego. W diecezji tarnowskiej wprowadził je biskup Janowski w 1787 r.

¹² Klasztor PP. Klarysek w Starym Sączu, ufundowany przez biskupa Kingę w 1280 r., został skasowany 12 II 1782 r.; ces. Franciszek I pozwolił w 1811 r. na powtórne otwarcie nowicjatu. Zob. J. Sygański: *Arendy klasztoru starszodeckiego w XVI i XVII wieku, Lwów 1904*, s. 83.

§ 3. Quoad clerum saecularem

1° Canonici cathedralis ecclesiae choro addicti eidem iugiter, etsi obstantibus legitimis causis, non omnes semper interesse solent, de cetero nemo ex obligatione, sublatis, ut supra dictum, collegiatis et omnibus consimilibus fundis.

2° Ultra matutinum, laudes aliasque horas canonicas, quolibet die celebratur missa conventualis.

3° Quolibet die eadem applicatur pro benefactoribus et respective fundatore cathedralis ecclesiae Augustissimo Imperatore.

4° Habent quidem canonici cathedrales suas constitutiones ad normam aliarum ecclesiarum cathedralium neoconditas et iussu Augustissimi ad aulam eiusdem, pro obtinendo beneplaciti, missas, quae tamen ab ea non restituuntur hucusque.

5° Illi canonici, qui locum poenitentiarum et theologalis tenent, pro posse adimplent, quae sunt adimplenda.

6° Parochi resident in suis parochiis continuo.

7° Libros sic dictos metricarum copulatorum, natorum et mortuorum retinent.

8° Numerus animarum in pluribus parochiis etiam 6000 excedit, hinc regulariter parochi indigent aliorum sacerdotum opera, ut sacramenta populo administrent.

9° Omnibus dominicis et aliis festis diebus in suis parochiis fidei rudimenta plebem docent, suis eos in hoc opere iuvantibus vicariis, quod quidem per Dei gratiam fructuose [k. 3'] in parochiis proficere censetur.

10° Omnes parochi et ceteri curam animarum exercentes dominicis et festis diebus iubentur missam applicare pro populo, eorum cura commisso.

11° Circa initiandos sacris oridinibus omnia illa accuratissime observantur, quae iure canonico praescripta sunt.

12° Omnes ferme praedicti vestes clericales iugiter deferunt, quo vero ad fori privilegium, illud iam quasi simpliciter per novas Imperatoris leges abrogatum est.

13° Abrogatis per legem principis synodis decanalibus, in quibus habebantur conferentiae theologiae moralis et sacrorum rituum, nunc publicum super capacitate cleri ad curam animarum examen, bis in anno persolvendum, locum obtinet, ex quibus longe maior profectus apparere videtur¹³.

14° Mores cleri saecularis in communi considerati, per Dei gratiam, satis integri esse videntur.

§ 4. Quoad clerum regularem

1° Regulares, qui ad curam animarum applicati sunt, munus sibi commissum iuxta ea, quae superiori capite de parochia dicta sunt, satis fideliter adimplent.

2° Plures sunt regulares, qui extra monasteria tamquam instituti parochi, vel tamquam cassati monasterii membra degunt; adsunt pariter plures a suis

¹³ Dekretem z dnia 1 III 1784 r. ogłoszono specjalne przepisy o wakujących beneficjach kościelnych. a dnia 6 IV 1784 r. zaprowadzono obowiązkowe egzaminy konkursowe na beneficja. Kandydaci na beneficja kościelne mieli odtąd złożyć egzamin pisemny, wygłosić pokazowe kazanie, przeprowadzić podobną katechezę, oraz złożyć egzaminy ustne z dogmatyki, moralnej, pastoralnej i prawa kanonicznego. Zob. B. Kumor: *Organizacja terytorialna diecezji przemyskiej 1772—1850*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 43: 1975, s. 158.

extra Regna Caesareo Regia existentibus superioribus, promulgata nexus praecisione, eiecti vel vero, qui sua sponte capta a monasteriis fuga, ad haec Caesareo Regia Regna, in quibus nati fuerant, pervenerunt, et mediante Imperatore, tanquam reversi indigenae suscepti sunt. Item reperiuntur aliqui eorum cum scandalo populi delinquentes, in quos Consistorium Dioecesanum per translationem ad alia monasteria et in arestationem eorum animadvertit.

3° Iurisdictione sua in visitandis monasteriis, usus quidem est, per delegatos, omni exceptione maiores, in quibus monasteriis tamen praefixus religiosorum numerus, ob datas iam in primo capite rationes, foveri nequit. Mores religiosorum dispares ferme sunt et fati illorum aequales.

4° In exercitio iurisdictionis nullum pro hoc statu cum regularibus offendiculum esse potest.

§ 5. Quoad moniales

1° Unicum est monasterium monialium in Staniątki¹⁴, ut supra § 1 dictum, cuius moniales episcopo subiectae, suas adhuc servant constitutiones, quemadmodum etiam Vetero Sandecenses licet in iam abolito monasterio.

2° In hoc conservato Staniątecensi monasterio competens clausura custoditur.

3° Nullus abusus in hoc monasterio irrepsit.

4° Praeter ordinarium confessorium etiam extra ordinarium offertur toties, quoties desideratur.

[k. 4] 5° Dicti monasterii redditus bene administratur et eidem in subsidium, loco avulsorum ad partes Regni Poloniae bonorum, 6000 florenorum Rhenensium aere parata ex fundo religionis quotannis solvuntur atque omnes illi redditus in subsistentiam monasterii erogantur.

6° Aliud quodcumque sanctimonialium monasterium, praelatis saecularibus subiectum, non reperitur.

7° Consequenter etiam confessarii talium monasteriorum non existunt.

8° Exactio rationum administrationis bonorum temporalium, ad qualiacumque monasteria virorum et mulierum pertinentium, soli iurisdictioni politicae per leges principis terrae competit.

§ 6. Quoad seminarium

1° Iam superius capitis § 1 nr 9 dictum est, quod cum nulla adhuc domus pro seminario erecta et nullus fundus pro sustinendo eodem determinatus sit, proinde illi dioecesani Tarnovienses sexdecem alumni in Archidioecesano Leopoliensi Seminario, impensis fundi religionis, interea locati sunt.

2° Superintendente Reverendissimo Archiepiscopo Metropolitano Leopoliensi recte hi alumni in ecclesiastica disciplina instituti censentur.

3° Studiis normalibus ab Universitate Regia Imperiali Viennensi praescriptis in Academia Leopoliensi vacant et respective theologicis, utpote historia ecclesiastica, linguis orientalibus signanter Hebraea, Arabica et Graeca, hermeneutica, critica, dogmatica, pastorali, catechetica, iuri ecclesiastico cum profectu, ut plurimum eminenti.

4° Cathedrali ecclesiae diebus festivis inservire dicuntur.

¹⁴ *Klasztor benedyktynek w Staniątkach k. Krakowa w latach 1786—1807 i 1821—1885 należał do diecezji tarnowskiej.*

5° Necessaria pro recto illius seminarii regimine per praefatum Reverendissimum Archiepiscopum statuta confecta sunt.

6° Pariter dubium est, quin Reverendissimum Archiepiscopus illud provinciale pro tribus interea dioecesibus seminarium visitet et operam dat, ut constitutiones adimpleantur.

§ 7 Quoad confraternitates et loca pia

1° Tabella onerum missarum et anniversariorum quoad illas tantum foundationes exponi solet in sacristiis conservatarum adhuc ecclesiarum, quae sub nomine simplicium beneficiorum et confraternitatum abolita, ut ad publicum fundum religionis devoluta non sunt, iisdem tanquam adhuc conservati, etsi saepissime impositis oneribus non correspondent, impositis oneribus punctualiter satisfit.

2° Iam superius § 1 nr 10 dictum est, confraternitates cuiusvis nominis, quemadmodum omnes scholas et pia loca antiquae formae abolita esse, porro earum et eorum loco unica ubique confraternitas sic dicta misericordiae seu charitatis proximi, novae scholae normales, iurisdictioni civili subiectae, erectae sunt.

[k. 4'] 3° Exactio qualiumcumque publicarum rationum soli supremae Regiae provinciali buchalteriae pro hoc statu competit.

4° Iam § 1 nr 11 relatam est nullum existere pietatis montem, esse tamen fors hoc loco determinata, etsi adhuc non ubique introducta, publica in pagis et oppidis communitatum granaria et aeraria, pure inspectioni civili subiecta.

5° Pariter iam superius § 1 nr 10 de statu hospitalium relatam est eaque ad inspectionem politicam quoad temporalia pertinere, quoad spiritualia vero ad loci parochos.

§ 8. Quoad populum

1° Mores populi sunt diversi, ceterum suo regimini monarchico accomodati et ab essentialibus cultus divini non alieni.

2° Nulli abusus notorii irrepserunt, si quos tamen irrepsere contigerit, eorum cognitionem Regia Majestas instantiis politicis reservavit.

§ 9. Quoad postulata

Ex descripto hactenus statu memoratae ecclesiae Tarnoviensis, perinde ac ex aliis aliarum ecclesiarum in ditionibus Caesareo Regiis haereditariis existentium rationibus, iam procul dubio et sufficientius confectis et S. Congregationi exhibitis, altius et solertius eadem Sacra Congregatio comprehendit, quae et qualia illi postulata a neoinstituto episcopo exponi, quae vero et qualia responsa et Sacrae Sedis adiutoria expectari debent. Ceterum intermedia postulatio est haec:

1° Ut facultatis Sacri Officii exsoluto quinquennio, in quantum in impetrando placito regio super noviter obtentis difficultas quaedam oriretur, non statim expirent, sed tam hae, quam aliae apostolicae gratiae ad revocationem usque durare valeant.

2° Ut in iis, in quibus Sacra Poenitentiaria pro foro interno et respective Dataria pro foro externo dispensare consuevit, ipsi episcopo facultas dispen-

sandi (saltem in casu difficilis ad S. Poenitentiarum et respective Datarium recursus) concedatur.

3° Ut religiosi ad beneficia saecularia concurrentibus liceat eadem conferre, et respective ipsis liceat ea amptare et possidere, idque mutato regulari habitu in vestes saeculares et data dispensatione in ieiuniis et aliis obligationibus instituto eorum adnexis.

4° Ut durante sublacione nexus religiosorum cum suis generalibus plena in eosdem iurisdictio episcopo concedatur.

5° Ut cum illis etiam regularibus et aliis saecularibus presbyteris, qui ex ditionibus Suae Majestatis haereditariis oriundi sunt quidem, tamen in extraneis regnis religionem professi, ut respective alienae dioeceseos subditi facti sunt, dum a foro politico tamquam [k. 5] indigenae reversi, vel tanquam naturalizati alienigenae suscipiuntur, dispensari possit ab episcopo, et ut iidem, non obstante dimissorialium defectu, ad hanc dioecesim licite admitti valeant.

6° Ut officiorum missarumque onera cuidam beneficio, vi erectionis vel pii legati inhaerentia, transferri, minui, reduci, remitti, aut cum aliis pietatis operibus commutari per episcopum valeant.

7° Ut gestatio suppositae comae per episcopum concedi possit.

8° Ut eos etiam ordinare licite possit, qui vel generis, vel aliquo corporis vitio laborant etc. etc.

Hae itaque sunt, quae opportuna visa fuerunt, ut in hoc ecclesiae Tarnoviensi statu inserantur, reliqua vero alia ceteris omnibus ecclesiis in ditionibus Caesareo Regiis haereditariis existentibus communia esse, consequenter Sanctissimo Domino Nostro¹⁵ et Sacrae Congregationis nota, et iam alias perspecta non dubitantur. Hinc mihi infrascripto neoeписcopo id superest unicum, quo oculos, manus, vocemque attollam, suppliciter orans, ut Sanctissimus Dominus Noster, cui in persona Beatissimi Praedecessoris eius divi Apostolarum Principi, non modo agnorum omnium, sed et ovium principalis cura concredita est, provinciaque demandata confirmandi fratres suos, me fatiscentem sub tot animarum regimine, de quorum singulis severo Iudici mihi reddenda erit ratio, allevare, illuminare et excitare, mediantibus Sacrae Congregationis consiliis, iussis ac praesertim plurimum valenti apud Deum praecatione dignetur. Quae omnia, ut apostolica benedictione mihi confirmare velit, vehementer peto, qui finaliter me gregesque mihi, ut indigno commissos, paternae eiusdem benevolentiae commendans filialemque reverentiam et amorem, humili sacrorum pedum osculo, coram eadem Sacra Congregatione et respective Eminentia Vestra¹⁶, tamquam dignissimo illius praefecto, et plurimum mihi colendissimo, solemniter profitens, subscribor. Eminentiae Vestrae devotissimus ac obedientissimus servus Florianus Amandus Janowski episcopus Tarnoviensis¹⁷

¹⁵ Pap. Pius VI rządził Kościołem w latach 1775—1799.

¹⁶ Kard. Wilhelm Pallota, kreowany kardynałem przez pap. Piusa VI (28 VII 1777), został prefektem Kongregacji Soboru I VII 1785 r.; zmarł 21 IX 1795 r.

¹⁷ Florian Amand Janowski (1725—1801), opat tyniecki (1762), pełnomocnik rządu wiedeńskiego do pertraktacji z ordynariatem krakowskim i rządem polskim w sprawie utworzenia diecezji tarnowskiej (1785), biskup tarnowski w latach 1786—1801. Zob. B. Kumor: Janowski Florian, w: Pol. Stow. Biogr., t. 10, s. 563.

Nr 2

Pełnomocnictwa dla patriarchy Laskarego.

Tarnów, 4 VIII 1791

Florian Amand Janowski, biskup tarnowski, w obecności kapituły katedralnej, upowaznia i deleguje patriarchę jerozolimskiego Jerzego Laskarysa, by w jego imieniu złożył w Rzymie relację o stanie diecezji tarnowskiej i wyjednał mu odpowiednie uprawnienia od Stolicy Apostolskiej.

Or. *Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1791, k. 1, papier. Na dokumencie własnoręczny dopisek patr. Jerzego Laskarysa o wykonaniu zlecenia z datą Romae 11 IV 1792.*

In nomine Domini. amen. Per hoc praesens publicum instrumentum cunctis evidentiter et sit notum ——. Excellentissimus ac Reverendissimus dominus Florianus Amandus de Janowek Janowski, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Tarnoviensis, Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis consiliarius, natusque magnas statuum Regni Galiciae et Lodomeriae¹, coram Venerabili Ecclesiae suae Cathedralis Capitulo, tanquam testibus infrascriptis ad hoc specialiter vocatis, rogatis et adhibitis, constituit et solemniter ordinavit in suum, verum, legitimum ac specialem nuntium Excellentissimum, Illustrissimum ac Reverendissimum dominum Georgium comitem de Laskaris, patriarcham Jerosolimitanum, abbatem Żółkvensis et Olycensem, canonicum metropolitanum Leopoliensem², absentem tanquam praesentem, cum potestate substituendi certi cuiusdam mandatarii ad ejusdem Excellentissimi domini constituentis nomine et pro ipso B.B. Apostolorum sacra limina visitandum, supramemorato Sanctissimo Domino Nostro Pontifici Maximo³, vel alias Sacrae Congregationi Sacrosancti Concilii Tridentini Interpretum rationes reddendas de toto eiusdem Excellentissimi Constituentis pastoralis officio, ac de rebus omnibus ad illius ecclesiae statum, ad cleri et populi disciplinam, animarum denique eius fidei traditarum salutem, quovismodo pertinentibus et vicissim mandata apostolica humiliter recipiendum et suo constituenti quam diligentissime exequenda extradendum, et nihilominus de legitimis impedimentis, quibus idem Excellentissimus Constituens a personali visitatione sacrorum liminum detentus est, docendum, nec non quasvis gratias, facultates et concessionem Sacrae Sedis ordinarias et extraordinarias pro praesenti statu ecclesiae Tarnoviensis necessarias, in personam dicti constituentis impetrandum ac obtinendum, ac cetera omnia iuxta constitutiones apostolicas desuper editas faciendum, gerendum et adimplendum, alias in forma plenissima mandati nuntiatorii, super quibus omnibus et singulis praesens publicum instrumentum confectum et extraditum est. Tarnoviae ——. Praesentibus Perillustribus Adm. Reverendis Adalberto Górski, praepositio⁴ ——. Florianus Amandus Janowski, episcopus Tarnoviensis.

¹ *Florian Amand Janowski zob. dok. nr 1, przyp. 17.*

² *Patr. Jerzy Laskary zob. dok. nr 1, przyp. 1.*

³ *Pap. Pius VI (1775—1799).*

⁴ *Wojciech de Boza Wola Górski, prepozyt kapituły tarnowskiej (1786), administrator diecezji (1801—1807), pierwszy biskup kielecki (1807—1818).*

Nr 3

Uwagi w sprawie zmiany granic diecezji.

Rzym, 1 IX 1791

Na życzenie Kongregacji Soboru patr. J. Laskary stwierdza, że zatwierdzenie zmian w granicach diecezji tarnowskiej winno nastąpić dopiero po ostatecznej reorganizacji administracji cywilnej.

Or. *Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1791; tytuł: Paragrafo di loco del vescovo di Tarnovia del 1 Settembre 1791 a Mngr. Patriarca Lascary, k. 1, papier.*

Quod attinet approbationem Sacrae Sedis Apostolicae cessionis aliquorum decanatum ac beneficiorum, desiderante Augustissimo Imperatore Josepho Secundo, haec hactenus promoveri non potuit, siquidem nova itidem exdivisio circularum sperabatur, vi cuius et regulatio dioecesium subsequi deberet. Idcirco supervacanea, vel saltem proepropera videbatur huiusmodi approbatio, donec res ad statum perfectum [k. 1] pervenerint. Interim cum sit commune hoc negotium omnium episcoporum, illud collatis consiliis cum Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Metropolitano¹, facili modo pertractari poterit, ut et communi nostro voto et clausulae appositae satisfiat.

Nr 4

Kongregacja Soboru do biskupa Janowskiego.

Rzym, 25 XI 1792

Kongregacja Soboru w odpowiedzi na relację o stanie diecezji tarnowskiej, przestaną przez biskupa Janowskiego, poleca biskupowi zabiegać u ces. Leopolda II o większą wolność Kościoła, przeprowadzenie odnowy dyscypliny kościelnej w zakonach, zatożyć seminarium duchowne w diecezji, otoczyć większą troską służbę Bożą w katedrze tarnowskiej, postarać się u Stolicy Apostolskiej o zatwierdzenie zmian w granicach diecezji.

Or. *nie znany.*

Konc. *Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1791, k. 1—2, papier.*

Floriano Amando, episcopo Tarnoviensi ——. Quam Apostolica Sedes, omnium ecclesiarum mater ac magistra, exercet in constituendis per orbem terrarum pastoribus curam ac fidelitatem, eam ipsam pari vigilantia contendit adhibere, ut sanctarum disciplinarum ordo semel constitutus servetur, quaeque vel nondum fuerunt provisae, vel satis firma temporum iniuria non videntur consistere, ea ad animarum salutem, ad divini cultus decorem atque augmentum citissime condantur ac reparentur. Tali spiritu animati Excellentissimi Patres Tridentinarum cano-

¹ Kieki Ferdynand Onufry h. Gozdawa, kanonik włocławski (1747), lwowski (1764), prepozyt kapituły krakowskiej (1771), biskup pomocniczy lwowski (1778), arcybiskup metropolita lwowski ob. łac. (1780); zmarł 2 II 1797 r. Zob. Cz. Lechicki: Kieki Ferdynand, w: Pol. Stow. Biogr., t. 12, s. 387—388.

num custodes ac vindices¹ primum de ecclesia Tarnoviensi, pauos ante annos pontificia auctoritate constituta, relationem ab Amplitudine Tua libentissime acceperunt, eamque ingenti spiritali laetitia ita compositam agnoverunt, ut illico pateat et religionis tuae fervor in divi Petri Apostolorum Principis cathedram et obeundi pastoralia munia studium plane mirificum. Laetitiam vero Sacrae Congregationis auget nova et quidem minus sperata rerum, quae ad ecclesiam pertinent, commutatio.

Nulla enim dubitatio Excellentissimos Patres tenet, quoniam antistites divino correpti zelo ardentius in diem daturi sint operam apud [k. 1'] novum Caesarem ad restituendum ac vindicandum ecclesiasticae disciplinae ordinem, uti sacri canones atque apostolicae constitutiones statuunt, ac per catholicum orbem viget. Tali nempe pacto iurisdictio a Deo per Christi vicarium singulis episcopis tradita intra fines suos atque in oves eis creditas exercenda est, ut omnis reipsa absit, vel impedimenti, vel servitutis suspicio atque universo ecclesiastico caetu libera atque integra sit bonorum ac iurium, quibus legitime fruebatur, possessio atque administratio. Quae vero domus apertae olim erant per fines tuos vel viris, vel virginibus mundanas curas, ut Deo impensius famulentur, abiicientibus quoque sine legitima ecclesiae auctoritate suppressa iacent, eas quo citius ac melius potest reparare contendes. Clericorum seminarium in ecclesia tua instituere omni opere conabis; decet enim, ut iuniores a te ad sacerdotium initiandi non longe a te tum doctrinae, tum pietatis percipiunt documenta.

Harum curarum exitum, ad quas sustinendas magnum fortemque geris animum, uti episcopum decet sacerdotali virtute munitum, e nova relatione tua intelligere [k. 2] sperant Eminentissimi Patres. Interim commendant sollicitudinem, quam adhibes in sacramentorum ordinis et confirmationis administratione, in evangelizandi studio et obeunda dioeceseos cura, quibus in rebus eo arctius Eminentissimorum Patrum in te animos allicies, eoque maiorem apud tuos inibi gratiam, quo saepius pastoris sui vocem oves audiverint ac viderint te, quantum potes, ad humilliora etiam dioeceseos loca accedere atque inibi quoque munera obire episcopalia.

Probata etiam fuit Eminentissimis Patribus canonicorum, parochorum universisque cleri tui industria meritis a te ornata laudibus, quibus sane laudibus incrementum non mediocre est accessurum, ubi exercitationes singulis saltem mensibus a clero tuo habendos institues de morum theologia, deque sacris ritibus, a quibus clericos tibi commissos non patieris avocare. Chori vero ministerium, quod nullo die cathedralium ecclesiarum canonici debent intermittere, quoniam apud ecclesiam tuam adhuc vigere non sentiant Eminentissimi Patres, sedulitatis tuae erit ad illud, vel capitulum adducere, vel operam dare, ut ipsius ministerii [k. 2'] ratio, ubi a communi disciplina recedat, Apostolicae Sedis sit munita auctoritate.

Quae vero vel de finibus movendis in ulla dioecesis tuae parte, vel de ratione ad cognoscenda ac dirimenda ecclesiastica iudicia in consistorio tuo inducta, praesertim relatio tua, Eminentissimi Patres te vehementer hortantur ac monent, ne quidpiam novi admittas, Sede Apostolica inconsulta, ad quam unam spectat fines dioeceseos semel constitutos movere, ac mutare, ac normam de ecclesiasticis iudiciis ab episcopis tenendam ac sacris canonibus praefinitam reformare.

Paucis demum sese expediverunt Eminentissimi Patres a postulatis tuis; septem enim monita S. Congregationis procurator tuus adduxit ad eas Congregationes, ad quas spectant, certumque te reddet de singularum exitu. Octavum vero, quod de

¹ Kongregację Kardynałów Tłumaczy dekretów Soboru Trydenckiego powołał do życia pap. Pius IV na mocy bulli z 2 VIII 1564 r. Pap. Paweł VI na mocy konstytucji apostolskiej *Regimini Ecclesiae universae* z 15 VIII 1567 r. zmienił jej nazwę na *S. Congregazione per il clero*.

mutandis minuendisque legatorum ac missarum muneribus, suo illico remissum fuit arbitrio.

Exposita hus quoque Eminentissimorum Collegarum sententia, meam Amplitudinis Tuae operam studiumque polliceor, paratus ad ea, quae verbis nunc ostendo, re declaranda. Datum — —.

Nr 5

Relacja o stanie diecezji tarnowskiej biskupa Florianana Amanda Janowskiego.

Tarnów, 25 VII 1796

Or. *Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium; Tarnoviensis 1796. Tytuł: Eminentissimo et Reverendissimo Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinali Sacrae Congregationis Concilii Tridentini Interpretum Praefecto — Status Ecclesiae Tarnoviensis ante decennium erectae in Regnis Caesareo Regiis Galliciae et Lodomeriae ab episcopo ejusdem Florianano Amando de Janowek Janowski sacra B. B. Apostolorum Petri et Pauli limina per certum nuntium visitante, exhibitus. Drugą ręką dopisano: 20 Martii 1797, k. 1—7', papier.*

Eminentissime ac Reverendissime Domine. Cum ex illo tempore, quo conformiter saluberrimis sanctionibus apostolicis limina sacra per certum de super et specialem nuntium visitavi, rationemque de statu neoerectae ecclesiae meae Tarnoviensis Sanctissimo Domino Nostro Pio VI divina providentia Pontifici Maximo¹, feliciter moderno, sive eius Sacrae Congregationi Concilii Tridentini Interpretum² substravi, iam prope altera scutula temporis revolutio immineat, consequenter mihi citra eiusmodi sacrosancta statuta voluntarius etiam illeque accaute constantissimus instaret ardor personaliter piissimo isthoc munere, ardentique desiderio meo fungendi, et vel ea felicissima occasione propensissimum in Sanctam Sedem animi sensum manifestandi. Eiusmodi tamen ferventissimae ad praefata omnia attentioni obstante senio ingravescente, quo longius eo magis aetate iustoque prolixiosius itineris molestiis respondere non valeam. Illud proude officium ac illum devinctissimum in eandem Sanctam Sedem animum meum, similiter ut prius per certum nempe in dignitate ecclesiastica constitutum nuntium, speciali mandato instructum, Perillustrem Admodum Reverendum Alexandrum Saluzzi, Reverendissimorum Episcoporum solio pontificio assistentium secretarium³, quam diligentissime priusque tempore adimplere, ac simul vicissim quaecumque mandata apostolica humillime praestolari accelero.

Et cum ecclesia mea Tarnoviensis ferme in statu quo ante quinquennium ad effectum debitae executionis sanctionum apostolicarum inservituta, fide candidissima creditur, et quidem:

§ 1. Quoad statum ecclesiae materiale

1° Institutio colligitur ex instrumento originalis erectionis anno 1785 conditae in Curia Romana existente.

2° Confinia pariter in Elencho parochiarum novam dioecesim [k. 1'] Tarnoviensem consistentium, iam alias ad Curiam Romanam in ordine er-

¹ *Pap. Pius VI rządził Kościołem w latach 1777—1799.*

² *Kongregacja Soboru, zob. dok. nr 4, przyp. 1.*

³ *Aleksander Saluzzo, prałat, urzędnik Kurii Rzymskiej, bliżej nie znany.*

gendae eiusdem nominis ecclesiae transmissio, specificè descripta sunt. Nempe status hodiernus confinium huius dioecesis Tarnoviensis est talis:

a) ab oriente dioecesis Premisliensis Regni Galiciae et Lodomeriae;

b) a meridie dioecesis Agriensis et Scepusiensis seu alias Strigoniensis Regni Hungariae;

c) ab occidente pars dioecesis Wratislaviensis⁴ Superioris Ducatus Silesiae;

d) a septentrione dioecesis Cracoviensis Regni Poloniae, sive fluvius Vistula.

3° Privilegia et praerogativa episcopatus nulla specialia sunt, praeter illud, quo episcopi Regni Galiciae et Lodomeriae inter magnates provinciae adnumerantur et stallum in comitiis cum voce activa obtinent.

4° Nulla civitas nullusque locus iuris domini episcopatus subiectus est, sola etenim pensione ex publico fundo, sic dicto religionis, solvendo novae erectionis episcopatus gaudet.

5° Status cathedralis ecclesiae consistit (ut ex nova erectione patet) in numero septem canonicorum, quorum primi tres ipsas dignitates, quartus vicarium episcopi, quintus poenitentiarium, sextus theologalem, septimus parochum cum distinctis ad curam animarum quatuor suis vicariis pensionatis. Ecclesia enim cathedralis insimul parochialis est.

6° Ecclesiae collegatae in hac dioecesi quatuor fuerunt⁵, sed hae omnes voluntate imperiali, et quidem Tarnoviensis in cathedralem et simul parochialem, reliquae tres mere parochiales conversae sunt, foundationibus earum ad publicum religionis fundum devolutis.

7° Status ecclesiarum parochialium, quarum numerus ad 400 ascendit, in suo robore persistit, aliae vero ecclesiae et oratoria eadem voluntate imperiali clausae, sive clausae sunt. Proinde ac omnia in genere et singula [k. 2] in specie, cuiusvis nominis, tituli et invocationis simplicia beneficia, utpote praebendae, altariae, psalteriae, capellaniae, mansionariae, praepositurae, procuratoriae etc. quae tam sub, quam extra tecta principalium ecclesiarum existerant, priusque territorio parochiali cum 700 ad minimum animabus, quarum curam haberent, gaudere non poterant, abolita sunt, et pro praedicto fundo religionis conversa. In locum autem earum sive eorum scholae normales parochiales in quovis circulo et parochia, scholae humaniores et publicae, nec non universalis regulatio parochiarum successit, novaeque parochiae et novae parochiales seu filiales, ex remotis a matricibus ecclesiis pagis capellaniae eriguntur. Cathedralis ecclesia proinde ac parochiales sacris suppellectilibus sufficienter instructae, omnes quasi certis redditibus pro fabrica gaudent et vel saltem abhinc gaudebunt, nam si quae erectum iam alias eum in finem fundum adhuc non obtinent, patroni earum et parochiani ex lege imperiali, specialiter desuper sancita et promulgata, ad reparanda aedificia ecclesiastica et nova construenda stringuntur.

8° Numerus monasteriorum, iam quidem in actis regulationis parochiarum determinatus est, nempe octo monasteria in hac dioecesi virorum ac mulierum, idque virorum unum S. Agustini Eremitae Pilsnense, unum Conventualium S. Francisci Veterosandecense, duo de Observantia S. Francisci Tarnoviense et Montis Calvariae, tria Reformatorum eiusdem ordinis — Zakliczynense, Kentense et Bieczense, mulierum vero unicum S. Benedicti Clu-

⁴ W rękopisie Braclaviensis.

⁵ Kolegiaty w diecezji tarnowskiej, zob. dok. nr 1, przyp. 9.

niacense Staniętecense; atque haec octo monasteria ex lege determinata et in futurum conservata sunt, quod singula eorum ultra 12 personas fovere non poterunt, et quidem viri sint semper praesto in subsidium parochorum, mulieres vero sive moniales publicas scholas normales educationi pueallarum his in Regnis accomodatas doceant.

Nihilominus [k. 2'] praeter supra determinatum numerum monasteriorum et illorum specificationem adhuc restant et actu existunt sequentia novem, successu temporis extinguenta, nempe duo S. Benedicti Cluniacenses Tynecese⁶ et Tuchoviense⁷, unum Mariae Vallis Szczyrzycense Cisterciensium⁸, unum religiosorum S. Ioannis Dei Zebrzydoviense⁹, unum Conventualium S. Francisci Krosnense¹⁰, unum de Observantia Duklense¹¹, unum Reformatorem S. Francisci Vielicense¹², unum Capuccinorum S. Francisci Krosnense¹³, et unum Praedicatorum Oswiecimense¹⁴. Praeterea existunt quidem moniales Veterosandecenses, quae etsi pro monialibus non computantur et egressum semper liberum habent, tamen illae in suo monasterio sub nomine devotarum matronarum communem illamque vero religiosam vitam ducunt.

Numerus itaque religiosorum quotidie minuitur, quia novitiatus a pluribus annis clausi, iam quidem sub certis conditionibus aperti sunt, nullus tamen — —¹⁵ est, qui velit tyrocinium vitae monasticae assumere.

9° Seminaria dioecesana clausa fuerunt et hoc loco Generale Seminarium pro universo Regno, idque tam pro saecularibus, quam pro regularibus utriusque ritus Latini et Graeci clericis erectum erat. Nunc vero abrogato Generali Seminario iterum dioecesana seminaria ea tamen lege concessa, ut alumni normales regiae universitatis scientias praeve absolvant. Quare tum ob hanc rationem, tum ob eam, quod in Tarnoviensi dioecesi nulla adhuc domus pro seminario erecta et nullus fundus pro sustinendo eodem determinatus sit, Tarnovienses alumni numero viginti quatuor in Archidioecetano Seminario Leopoliensi, impensis fundi religionis, interea locati sunt, totusque redditus futuri Tarnoviensis seminarii a gratiosa Augustissimi Imperantis determinatione pendet.

10° Numerus hospitalium augetur, confraternitates autem illae, diversae

⁶ Opactwo benedyktyńńw w Tyńcu zostało skasowane na mocy dekretu ces. Franciszka II z dnia 13 IX 1816 r.; dobra jego zostały przeznaczone na fundusz religijny.

⁷ Prepozytura benedyktyńska w Tuchowie pozostawała w rękach benedyktyńńw do 1827 r.; po śmierci ostatniego benedyktyńna Andrzeja Ankuncza, kościół i klasztor zostały przekazane jezuitom, którzy tu pozostawali do 1842 r.

⁸ Opactwo cystersów w Szczyrzycu miało własnego opata do 1794 (Remigiusz Grzymusiawski); po jego śmierci dobra opactwa zostały przeznaczone na fundusz religijny, ale klasztor nie został skasowany.

⁹ Klasztor bonifratrów z Zebrzydowicach i szpital pw. św. Floriana ufundował Mikołaj Zebrzydowski w 1614 r. Klasztor, mimo kasaty józefińskiej, utrzymał się przy życiu.

¹⁰ Klasztor franciszkanów konwentualnych w Krośnie, ufundowany ok. 1380 r., mimo kasaty, przetrwał, a następnie w XIX w. rozwinął się.

¹¹ Klasztor bernardynów w Dukli, ufundowany przez Wandalina Mniszka w latach 1739—1743, przetrwał również kasatę, a następnie został odnowiony.

¹² Klasztor reformatów w Wieliczce ufundował król Zygmunt III Waza w 1623 r.; mimo kasaty, przetrwał on trudny okres, a w XIX w., dzięki otwarciu nowicjatu, mógł się nadal rozwijać.

¹³ Klasztor kapucynów w Krośnie ufundował w 1753 r. Klemens Branicki, wojew. krakowski; przetrwał on trudny okres kasaty i w XIX stuleciu, dzięki otwarciu nowicjatu, mógł się nadal rozwijać.

¹⁴ Klasztor dominikanów w Oswięcimiu pw. św. Krzyża, ufundowany ok. 1281 r. przez ks. Władysława. Został on skasowany po 1796 r. przez władze austriackie.

¹⁵ Słowo nieczytelne.

invocationis, quae ad omnes ferme ecclesias introductae erant, prorsus abolitae [k. 3] sunt, et eorum loco unica ubique seu in quavis parochia confraternitas sub titulo misericordiae, qua novus ipsorum hospitalium et existentium in parochiis pauperum fundus, demandata et introducta est, illaque sub inspectione magistratuum et dominiorum terrestrium. Collegia et alia pia loca nulla existunt.

11° Montes pietatis nulli, quemadmodum etiam nulla alia consimilia, quae ad statum ecclesiae materialem pertinerent, reperiuntur.

§ 2. Quoad ipsum episcopum

1° Residentiae praescriptum a sacris canonibus et in sequelam eorum ab Augustissimo Imperatore praescriptum omnino adimplet.

2° Visitationes totius dioecesis singulis annis per delegatos, per se vero quoad principaliora circulum loca, pro capacitate temporis explevit.

3° Per se ipsum sacras ordinationes, quaecumque contigit haberi, explevit et sacramentum confirmationis pluribus in locis et multoties administravit.

4° In comparatione novae legis imperialis ad leges ecclesiasticas synodus dioecesana locum non habet; nihil enim quod universum clerum, vel statum dioecesanum, afficit, sine praevio consensu et approbatione regia assumi, statui, vel promulgari possit.

5° Ad praedicationis verbi Dei officium salubriter exequendum viri quoad possibile idonei assumuntur, episcopus quoque per se ipsum in solemnioribus utpote consecrationis ecclesiarum actibus huiusmodi munus adimplet.

6° Depositorium poenarum et mulctarum pecuniarium nullum habet, quia tales mulctae et poene cum omnibus aliis corporeis iam pro statu praesenti, etiam respectu cleri, sunt pure fori civilis obiecta.

7° Taxa in cancellaria consistoriali ab aula imperantis praescripta est [k. 3'] et exigitur erga rationes coram regia provinciali buchalteria quovis trimestri reddendas pro publico fundo religionis, ex quo officialistae cancellarie consistorialis salariantur.

8° Episcopale Officium legibus monarchicis se conformare debet. Iurisdictionem ecclesiasticam ordinariam repraesentat totum Consistorium Generale Dioecesanum, quod omnes cathedralis ecclesiae canonici, praesidente episcopo, et in absentia illius vicepraesidente uno ex canonicis qua vicario episcopi, ab imperatore specialiter nominato, constituunt, et sine omni forensi iuris strepitu, ac sine quovis contentiosi processu figura, pluralitate votorum quoad disciplinaria, quaecumque postulata et querelas privatorum in obiectis per se spiritalibus et disciplinariis, provisorie quasi, secundum expressam instructionem, ab aula imperiali praescriptam, resolvunt.

9° Quantum pro ratione praesentis status possibile erat, pium opus se in eo peregrisse, sine fuco agnoscit, quod pro restitutione constrictae iurisdictionis ecclesiasticae Neo Imperatori Augustissimo supplicaverit. Sufficientem fundum pro sacristia, ministris et musicis allisque speciebus suae ecclesiae a Caesarea Regia Majestate impetraverit; fundum pro quinto ad ecclesiam cathedralem vicario, tum clausum hactenus novitatum Regularium apertionem, nec non promissionem restitutionis in integrum aboliti monasterii Veterosandecensis monialium, ab eadem Majestate obtinuerit. Pro clero et populo regulationem uniformis devotionis introduxit. Seminaria dioecesana cointelligenter cum ceteris Provinciae Galicianae episcopis iam restituta fe-

cerit. Reliqua vero, quae pro meliori ecclesiae suae bono impetranda forent, obstante diuturna et funesta his temporibus bella tentationem potuerunt.

§ 3. Quoad clericum saecularem

1° Canonici cathedralis ecclesiae choro addicti eidem iugiter, [k. 4] etsi obstantibus legitimis causis, non omnes semper interesse solent; de cetero nemo ex obligatione, sublatis, ut supra dictum, collegiatis et omnibus consimilibus fundis.

2° Ultra matutinum, laudes aliasque horas canonicas, quolibet die celebratur missa conventualis.

3° Quolibet die eadem applicatur pro benefactoribus et respective fundatore cathedralis ecclesiae Augustissimo Imperatore.

4° Habent quidem canonici cathedrales suas constitutiones ad normam aliarum ecclesiarum cathedralium neoconditas et iussu Augustissimi ad aulam eiusdem pro obtinendo beneplacito missas, quae tamen ab ea restituuntur hucusque.

5° Illi canonici, qui locum poenitentiarum et theologalis tenent, pro posse adimplent, quae sunt adimplenda.

6° Parochi resident in suis parochiis continuo.

7° Libros sic dictos metricarum copulatorum, natorum et mortuorum retinent.

8° Numerus animarum in pluribus parochiis etiam 6000 excedit, hinc regulariter parochi indigent aliorum sacerdotum opera, ut sacramenta populo administrent.

9° Omnibus dominicis et aliis festis diebus in suis parochiis fidei rudimenta plebem docent, suis eos in hoc opere iuventibus vicariis, quod quidem per Dei gratiam fructuose in parochiis perficere censetur.

10° Omnes parochi et ceteri curam animarum exercentes dominicis et festis diebus iubentur missam applicare pro populo, eorum cura commisso.

11° Circa initiandos sacris ordinibus omnia illa accuratissime observantur, quae iure canonico praescripta sunt.

12° Omnes ferme praedicti vestes clericales iugiter deferunt, quo vero ad fori privilegium, illud iam quasi simpliciter per novas Imperatoris leges abrogatum est.

[k. 4'] 13° Abrogatis per legem principis synodis decanalibus, in quibus habebantur conferentiae theologiae moralis et sacrorum rituum, nunc publicum super capacitate cleri ad curam animarum examen, bis in anno persolvendum, locum obtinet, ex quibus longe maior profectus apparere videtur

14° Mores cleri saecularis in communi considerati, per Dei gratiam, satis integri asse videntur.

§ 4. Quoad clericum regularem

1° Regulares, qui ad curam animarum applicati sunt, munus sibi commissum iuxta ea, quae superiori capite de parochia dicta sunt, satis fideliter adimplent.

2° Plures sunt regulares, qui extra monasteria tanquam instituti parochi, vel tanquam cassati monasterii membra degunt.

3° Iurisdictione sua in visitandis monasteriis usus quidem est per delegatos, omni exceptione maiores, in quibus monasteriis tamen praefixus religio-

sorum numerus, ob datam iam in primo capite rationem, foveri nequit. Mores religiosorum dispares ferme sunt et fatis illorum aequales.

4° In exercitio iurisdictionis nullum pro hoc statu cum regularibus offendiculum esse potest.

§ 5. Quoad moniales

1° Unicum est moasterium monialium in Staniątki¹⁶, ut supra § 1 dictum, cuius moniales episcopo subiectae suas adhuc servant constitutiones, quemadmodum etiam Vetero Sandecenses, licet in iam abolito monasterio.

2° In hoc conservato Staniątezensi monasterio competens clausura custoditur.

3° Nullus abusus in hoc monasterio irrepsit.

4° Praeter ordinarium confessarium etiam extra ordinarium offertur toties, quoties desideratur.

[k. 5] 5° Dicti monasterii redditus bene administratur et iidem in subsidium, loco avulsorum ad partem Regni Poloniae bonorum, 6000 flor. Rhenensium aere parato ex fundo religionis quotannis solvuntur, atque omnes illi redditus in subsistentiam monasterii erogantur.

6° Aliud quodcumque sanctimonialium monasterium, praelatis saecularibus subiectum, non reperitur.

7° Consequenter etiam confessarii talium monasteriorum non existunt.

8° Exactio rationum administrationis bonorum temporalium, ad qualiacumque monasteria virorum et mulierum pertinentium, soli iurisdictioni politicae per leges principis terrae competit.

§ 6. Quoad seminarium

1° Iam superius capitis § 1 nr 9 dictum est, quod cum nulla adhuc domus pro seminario erecta et nullus fundus pro sustinendo eodem determinatus sit, prinde illi dioecesani Tarnovienses viginti quatuor alumni in Archidioecesano Leopoliensi Seminario, impensis fundi religionis, interea locati sunt.

2° Superintendente Reverendissimo Archiepiscopo Metropolitanano Leopoliensi recte hi alumni in ecclesiasticis disciplinis instituti censentur.

3° Studiis normalibus ab Universitate Regia Imperiali Viennensi praescriptis in Academia Leopoliensi vacant, et respective theologicis, utpote historia ecclesistica, linguis orientalibus signanter Arabica et Graeca, hermeneutica, critica, dogmatica, pastorali, catechetica, iuri ecclesiastico cum profectu, ut plurimum eminenti.

4° Cathedrali ecclesiae diebus festivis inservire dicuntur.

5° Necessaria pro recto illius seminarii regimine per praefatum archiepiscopum statuta confecta sunt.

6° Pariter dubium est, quin Reverendissimus Archiepiscopus illud provinciale pro tribus dioecesibus seminarium visitet, et operam dat, ut constitutiones adimpleantur. [k. 5']

§ 7. Quoad confraternitates et loca pia

1° Tabella onerum missarum et anniversariorum quoad illas tantum fundationes exponi solet in sacristiis conservatarum adhuc ecclesiarum, quae sub nomine simplicium beneficiorum et confraternitatum abolita, et ad publicum

¹⁶ *Staniątki, zob. dok. nr 1, przyp. 14.*

fundum religionis devoluta non sunt, iisdem tanquam adhuc conservati, etsi saepissime impositis oneribus non correspondent, punctualiter satisfit.

2° Iam superius § 1 nr 10 dictum est, confraternitates cuiusvis nominis, quemadmodum omnes scholas et pia loca antiquae formae abolita esse, porro earum et eorum loco unica ubique confraternitas sic dicta misericordiae seu charitatis proximi, novae scholae normales, iurisdictioni civili subiectae, erectae sunt.

3° Exactio qualiumcumque publicarum rationum soli supremae regiae provinciali buchalteriae pro hoc statu competit.

4° Iam § 1 nr 11 relatum est nullum existere pietatis montem, esse tamen fors hoc loco determinata, etsi adhuc non utique introducta, publica in pagis et oppidis communitatum granaria et aeraria, pure inspectioni civili subiecta.

5° Pariter iam superius § 1 nr 10 de statu hospitalium relatum est aequae ad inspectionem politicam quoad temporalia pertinere, quoad spiritualia vero ad loci parochos.

§ 8. Quoad populum

1° Mores populi sunt diversi, ceterum suo regimini monarchico accomodati, et ab essentialibus cultus divini non alieni.

2° Nulli abusus notorii irrepserunt, si quos tamen irrepsero contigerit, eorum cognitionem Regia Majestas instantiis politicis reservavit.

§ 9. Quoad postulata

Ex descripto hactenus statu neoerectae ecclesiae Tarnoviensis perinde ac ex aliis aliarum ecclesiarum in ditionibus Caesareo Regiis haereditariis existentium rationibus, iam procul dubio et sufficientius confectis et Sanctae Congregationi exhibitis, altius et solertius eadem Sacra Congregatio comprehendit, quae et qualia illi postulata a neoinstituto episcopo exponi, quae vero et qualia responsa et Sacrae Sedis adiutoria expectari debeant. Ceterum intermedia postulatio est haec:

1° Ut officium divi Jacobi de Strepa pro civitate sive archidioecesi Leopoliensi in Regno Galiciae olim Poloniae a Sancta Sede concessum¹⁷, etiam ad civitatem et dioecesim Tarnoviensem per eandem Sanctam Sedem gratiose extendatur, vel ideo quia hic divus Jacobus de Strepa tanquam olim archiepiscopus Leopoliensis iurisdictionem suam metropolitanam etiam ad dioecesim Tarnoviensem extendisse videtur¹⁸, et quia idem divus Jacobus de Strepa in ecclesia Tarnoviensi a Mathia Premisliensi episcopo consecratus est¹⁹, idque comprobante originali Libro de vita praesulum Poloniae cap. 4 § 1, autoritate ordinaria episcopi Posnaniensi et ducis in Klewań Czartoryski edito²⁰.

2° Ut facultas Sacri Officii ac Sacrae Poenitentariae exoluto quinquennio

¹⁷ *Jakub Strepa, franciszkanin, arcybiskup metropolita lwowski ob. łac. (1391—1409); beatyfikowany przez pap. Piusa VI w 1790 r.*

¹⁸ *Tereny dzisiejszej diecezji tarnowskiej należały przed 1786 r. do diecezji krakowskiej w metropolii gnieźnieńskiej; relacja błędnie zalicza je do metropolii lwowskiej.*

¹⁹ *Informacja o konsekracji bł. Jakuba Strepy w kolegiacie tarnowskiej, pw. Narodzenia NMP w 1391 r. pochodzi od J. Długosza.*

²⁰ *Kazimierz Florian Czartoryski, kanonik krakowski (1643), biskup poznański (1650), włocławski (1655), prymas i metropolita gnieźnieński (1673); zmarł 15 V 1674 r. Zob. K. Piwarski: Czartoryski Kazimierz Florian, w: Pol. Słow. Biogr., t. 4, s. 281—282.*

non tantum ad decursum alterius quinquennii, verum etiam ad arbitrium Sanctae Sedis et ad revocationem earum usque prorogentur pariter.

[k. 6] 3° Ut indultum Sanctae Sedis pro libera dispensatione in oneribus missarum et breviarii et aliorum divinatorum officiorum gratiose et usque ad arbitrium duraturum concedatur gratiose.

4° Ut — datur constituendi ad arbitrium suum duraturos prosynodales examinatores benignissime concedatur

Hae itaque sunt, quae opportune visa fuerunt, ut in hoc ecclesiae Tarnoviensis statu inserantur, reliqua vero alia ceteris omnibus ecclesiis in ditioribus Caesareo Regiis haereditariis existentibus cummunia esse, consequenter Sanctissimo Domino Nostro et Sacrae Congregationi nota et iam alias perspecta haud dubitantur. Hinc mihi infrascripto neoepiscopo id superest unicum, quo oculos, manus, vocemque attollam, suppliciter orans, ut Sanctissimus Dominus Noster, cui in persona Beatissimi Praedecessoris eius divi Petri Apostolorum Principis, non modo agnorum omnium, sed et ovium principalis cura concredita est, provinciaque demandata confirmandi fratres suos, me fatiscens sub tot animarum regimine, de quorum singulis severo Iudici mihi olim reddenda erit ratio, allevare, illuminare et excitare, mediantibus Sacrae Congregationis consiliis, iussis ac praesertim plurimum valenti apud Deum praecatione dignetur.

Quae omnia, ut apostolica benedictione mihi confirmare velit, vehementer peto, qui [k. 6'] finaliter me, gregesque mihi ut indigno commissos, paternae eiusdem benevolentiae commendans filialemque reverentiam et amorem humili sacrorum pedum osculo, coram eadem Sacra Congregatione et respective Eminentia Vestra, tanquam dignissimo illius praefecto et plurimum mihi colendissimo solemniter profitens, subscribor. Eminentiae Vestrae devotissimus ac obedientissimus servus Florianus Amandus Janowski, episcopus Tarnoviensis ²¹.

Nr 6

Pełnomocnictwa dla ks. Aleksandra Saluzzi.

Tarnów. 25 VII 1796

Florian Amand Janowski, biskup tarnowski, w obecności kapituły katedralnej, upowaznia i deleguje ks. Aleksandra Saluzzi, sekretarza biskupów asystentów tronu papieskiego, by w jego imieniu złożył w Rzymie relację o stanie diecezji tarnowskiej i wyjednał mu odpowiednie uprawnienia.

Or. *Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1796, k. 1—1', papier.*

In nomine Domini, amen. Per hoc praesens publicum instrumentum cunctis pateat evidenter —. Excellentissimus ac Reverendissimus dominus Florianus Amandus de Janowek Janowski, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Tarnoviensis, Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis Consiliarius, natusque magnas statuum Regni Gallicae et Lodomeriae¹, coram Venerabili Ecclesiae suae Cathedralis Capitulo tanquam testibus infrascriptis ad hoc specialiter vocatis,

²¹ Florian Amand Janowski, zob. dok. nr 1, przyp. 17.

¹ Florian Amand Janowski, zob. dok. nr 1, przyp. 17.

rogatis et adhibitis, constituit et solemniter ordinavit in suum, verum, legitimum et specialem nuntium Perillustrum Admodum Reverendum Alexandrum Saluzzi, Reverendissimorum Episcoporum solio pontificio assistantium secretarum, cum potestate substituendi certi cuiusdam mandatarii ad eundem Perillustri Adm. Reverendi secretarii, Constituentis nomine et pro ipsi B. B. Apostolorum sacra limina visitandum, supramemorato Sanctissimo Domino Nostro Pontifici Maximo², vel alias Sacrae Congregationi Sacrosancti Concilii Tridentini Interpretum³, rationes reddendas de toto eiusdem Perillustris Adm. Reverendi constituentis pastoralis officio [k. 1'], ac de rebus omnibus ad illius ecclesiae statum, ad cleri et populi disciplinam, animarum denique eius fidei traditarum salutem, quovis modo pertinentibus, et vicissim mandata apostolica humiliter recipiendum et suo constituenti, quam diligentissime exequendum extradendum et nihilominus de legitimis impedimentis, quibus idem Perillustris Adm. Reverendus Constituens a personali visitatione sacrorum liminum detentus est, docendum, nec non quasvis gratias, facultates et concessionem Sacrae Sedis ordinarias et extraordinarias pro praesenti statu ecclesiae Tarnoviensis necessarias, in personam dicti constituentis impetrandum et obtinendum, ac cetera omnia iuxta constitutiones apostolicas desuper editas faciendum, gerendum et adimplendum, alias in forma plenissima mandati nuntiatorii. Super quibus omnibus et singulis praesens publicum instrumentum confectum et extraditum est. Tarnoviae —, Florianus Amandus Janowski, episcopus Tarnoviensis.

Nr 7

Kongregacja Soboru do biskupa Janowskiego.

Rzym, 20 III 1797

Kongregacja Soboru w odpowiedzi na relację o stanie diecezji tarnowskiej, przesłaną przez biskupa Janowskiego, poleca biskupowi zatroszczyć się o służbę Bożą w katedrze, dyscyplinę wśród kleru diecezjalnego, otoczyć opieką zakony, utworzyć seminarium duchowne dla kształcenia kleru i zająć się uregulowaniem spraw związanych z pobożnymi legatami.

Or. Nie znany.

Konc. Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1796, k. 1—2, papier.

Floriano, Tarnoviensi episcopo — —¹ Recitatis in conventu Eminentissimorum Patrum Tridentini iuris Interpretum ac Vindicum Amplitudinis Tuae literis, quibus iterum ministerii tui rationes proposita sunt, animas Eminentissimorum Patrum perculit praeclarum ac constans religionis tum studium erga Apostolicam Sedem, cui indeficiens fidei magisterium per Petrum a Christo Domino delatum fuit.

Multis praeterea prosecuti sunt laudibus pastorem sollicitudinem, qua verbo, opere, exemploque gratis tibi crediti promoves salutem, sanctasque disciplinas et tueri et reparare contendis. Qua tua virtus felici tandem exitu perfecit, ut canonicorum maioris ecclesiae [k. 1'] psalmodia quotidiana fit, ac clerus civitatis et dioecesis tuae ad habendas de moribus, ac sacris ritibus collationes assuescat. In

² Pap. Pius VI (1777—1799).

³ Kongregacja Soboru, zob. dok. nr 4, przyp. 1.

¹ Florian Amand Janowski, zob. dok. nr 1, przyp. 17.

exercenda ecclesiastica iurisdictione modum sapienter restituere curabis sacris canonibus atque universalī Ecclesiae praxi omnino consonum.

Digna episcopo est sollicitudo tua, ut regularium ac sacrarum virginum conditio iuxta fines tuos in honore fit ac secura, insidiisque amotis, quas saeculi nequitia parari praesentis. Sed prae omnibus curis tuis operam dare perges, regiam quoque accedendo pietatem, ut redditibus assignatis clericorum seminarium tandem intra fines tuos instituat. Id enim est gravius charitatem tuam erga gregem urgeat oportet, quo hodiernus presbyterorum numerus impar est muneribus earum paroeciarum obeundis, quarum rectores alternis presbyteri operam necessario postulare tibi videntur.

[k. 2] Tacitus minime feras pia negligi legata ab iis hominibus, in quos eorumdem bonorum nunc cedit administratio; immo occasio hinc accipienda sapienti prudentique animo est, ut piorum locorum ratio, prout canonico iure statutum receptumque iam diu est, episcopis accedat.

Ad postulata quod attinet, nil nunc in iis visum est immorandum. Iam diu enim Eminentissimi Patres iis fecerunt satis, quae ad eorum cognitionem spectabant; qua vero vel Sacrorum Rituum Congregationem, vel Sacrae Poenitentiariae deferenda erant, procuratori tuo negotium datum est, ut eorum diligenter urgeat expeditionem.

Hactenus mandata Eminentissimorum Patrum, qua vero mihi supersunt officii partes, eas ita complere intelligo, ut me habeas dignitatis virtutisque Amplitudinis Tuae studiosissimum.

Nr 8

Kongregacja Soboru do biskupa Janowskiego.

Rzym, 24 III 1802

Kongregacja Soboru w odpowiedzi na relację o stanie diecezji tarnowskiej z dnia 1 IX 1800 r., identyczną i dosłownie przepisaną z relacji z 1791 r. (zob. dok. nr 1), złożoną w Rzymie przez prokuratora, ks. Aleksandra Saluzzi, wyraża biskupowi uznanie za jego gorliwość duszpasterską, poleca mu otoczyć specjalną opieką klasztory i utworzyć w diecezji seminarium duchowne.

Or. Nie znany.

Konc. Archivum S. Congreg. Concilii, Rzym. Relationes dioecesium: Tarnoviensis 1800, k. 1—2, papier.

Floriano, episcopo Tarnoviensi —¹. Quantum laetitiae accepit Eminentissimis Patribus Concilii Tridentini Interpretibus ex tua sincera ac singulari in Romanum Pontificem, universae Ecclesiae caput, pietate, ex tua fide ac diligentia episcopali, quam ponunt sane ob oculos litterae ab Tua Amplitudine ad ipsos, quae anno ante fere missae, tanto iidem sunt moerore affecti ob perturbationem totius disciplinae veteris ab Ecclesia, divino consilio inducta et constituta, qua perturbatione deformatam adhuc esse dioecesis istius faciem intellexerunt. Permagna tibi quidem laus omnium consensu debetur, neque exigua vero te manet merces ab Jesu Christo, Pastorum Principe, quod nullum tempus, nullam curam videris praetermississe, ut ac malum superet latius, atque aegro et infirmo corpori medereris. Atqui plurimis et gravissimis sauciatum istud et afflictum etiam iacet vulneribus, ad quae sanan-

¹ Florian Amand Janowski, zob. dok. nr 1, przyp. 17.

da dubium Nobis non est, quin tua magnitudo animi, perseverantia et sapientia, una cum collegis tuis, cuncti Regni episcopis, adlaborare quamdiu vitam, quam diuturnam tibi, ut optamus, et a Deo precamus suppetit, strenue omnino perget.

[k. 1'] Atque ad illa, quae superiori ad te responsa huius Congregationis continentur, unum hoc addemus, ut ad supplendum ecclesiae tuae ministrorum, quorum opera ad salutem hominum aeternam prorsus est necessaria, numerum, ne intermittas omni studio a Caesare contendere, ut ne domicilia christianae perfectionis, coenobia nimirum religiosorum hominum suis quoque legibus et institutis sanctissimis accurate administrata interire, ullo modo patiatur, atque ut omnem opem sua pietate et religione dignum tibi afferat ad clericorum seminarium in tua ipsa dioecesi ex Concilii Tridentini praescripto, quam amplissimum constituendum.

De quatuor postulatis, quae ad Nos detulisses, unum explicatum est per hanc ipsam Sacram Congregationem, tria reliqua ob suis singula separatim tribunalibus procurator tuus expedienda recepit.

Ignosces temporibus turbulentissimis ob quae factum est, ut serius, quam esset Nobis in animo, Amplitudini Tuae rescribatur, cui quidem esse persuasum velim cum collegarum meorum omnium, tum meam praecipue [k. 2] summam plane esse erga te observantiam et studium, Pontificemque Maximum ingenti charitate paterna in te flagrare, cuius quidem pignus benedictionem apostolicam tibi adscribit. Interim tibi fausta omnia impensissime praecor in Domino.

Nr 9

Relacja o stanie diecezji tarnowskiej biskupa Grzegorza Tomasza Zieglera.

Tarnów, 5 XII 1826

Or. Archivum S. Congreg. Concilii. Relationes dioecesium, Rzym. Tarnoviensis 1826. Tytuł: Relatio super statum ecclesiae episcopalis Tarnoviensis ad Sedem Apostolicam, k. 1—10, papier.

[k. 1'] Relatio super statum ecclesiae episcopalis Tynecensis, nunc vero Tarnoviensis in Galicia Austriaca ad Sacram Congregationem Concilii, Romae. Novem sunt capita, qua Sixtus V et Benedictus XIII, pie memoriae Romani Pontifices¹, episcopis, archiepiscopis, primatibus et patriarchis praescripserunt, facienda statuto tempore relatione apud Sedem Apostolicam. Ad singula, prout habentur in praeclaro opere De synodo dioecesana Benedicti XIV² ad calcem, omni cum obedientia et qua possum fidelitate sequentia refero. Et quidem:

Ad § 1. De statu ecclesiae materiali

Nr 1. De ecclesia Tynecensi (iam nunc Tarnoviensi) materiali statu. Fundatus est episcopatus ab Augustissimo Francisco I Austriae Imperatore et Sanctissimo domino Nostro Pio VII Romano Pontifice 1822 in Galicia oris

¹ Pap. Sykstus V, na mocy bulli Romanus Pontifex (1581), unormował i zmodyfikował przepisy kościelne odnoszące się do visitatio liminum Apostolorum. Pap. Benedykt XIII w 1725 r. przepisał, że visitatio liminum winna się składać z: 1° odwiedzenia bazylik apostolskich św. Piotra i Pawła; 2° ustnego sprawozdania złożonego papieżowi ze stanu diecezji; 3° pisemnego sprawozdania o stanie diecezji według specjalnej instrukcji wówczas wydanej — dla Kongregacji Soboru. Zob. W. M. Plöchl: *Geschichte des Kirchenrechts*, Bd 3, Wien 1959, s. 261—263.

² Pap. Benedykt XIV (1740—1758) w głośnym dziele De synodo dioecesana załączył instrukcję visitatio liminum, wydaną w 1725 r.

occidentalibus³. Ex amicorum nuper litteris, postquam hanc humilimam relationem vix non omnino deparatam haberem, pro certo comperivi a Beatissimo papa Nostro Leono XII, quem Superi diu incolumem praesent, episcopalem meam sedem ad urbem Tarnoviensem translata et huiusmodi ecclesiam ad cathedrae dignitatem, quae iam olim fulgebat, denuovelevatam fuisse⁴. Tynecensi ad pristinum suum statum redacta, idque ob gravissimas rationes saeculi XII et XIII templa, cupro tecta, turri praealta, monumentis insignibus exornata. Cetera v.g. ara nova, omnesque decus Augustissimi nostri pia liberalitate suppeditantur abs mora.

Nr 2. Episcopatus Tynecensis nunc Tarnoviensis, quatuor complectitur circulos: Wadowicensem, Sandecensem, Bochniensem et Tarnoviensem. Ad orientem [k. 2] Premisliensis latini et graeci ritus dioeceses, ad meridiem Hungariam, ad septentrionem Poloniae Regnum et Rempublicam Cracoviensem, ad occidentem Silesiam tangit. Adeoque praeter dioeceses supranumeratas Przemislienses, Scepusiensem, Rosnaviensem, Sandomieriensem et Cracoviensem, denique Wratislaviensem ambit.

Nr 3. Privilegia alia non habet ecclesia Tarnoviensis, quam quae in foundationis bulla expressae sunt, nec non in facultatibus a Sancta Sede obtentis, forum internum praecipue attinentibus. Praerogativa haec forte esset, si a) quilibet episcopus Tarnoviensis, quippe qui iura Tynecensis abbatis una cum fundatione consecutus est, canonicus Cracoviensis cathedralis natus, uti olim abbates Tynecenses haberentur⁵. Nam iura, privilegia et praerogativa episcopis Tynecensibus eadem concessa fuerunt. Haec tamen causa necdum mota est. Aliae b) et perhonorifica praerogativa hunc episcopatum manere videtur, quod in quibusdam Hungariae adiacentibus partibus, quae quondam ad Poloniae Regnum et ad dioecesim Cracoviensem spectabant, ab Apostolica Sede hac tantum sub conditione dioecesi Scepusiensi perpetuo fuerint adiectae, ut ab episcopo Scepusiensi perpetuo quidem, sed vicario tantum modo regentur, salvo iure et titulo ordinarii Cracoviensis, qui post haec omnem trans Vistulam partem ad usque Vet. Hungariae limites, Sede Apostolica confirmante, omni cum privilegio et iure cessit Tarnoviensi ordinario⁶.

Nr 4. Civitates in hac dioecesi non nisi 15 reperiuntur hoc nomine dignae, quarum celebrior et amplior est Tarnovia, quinque conspicua ecclesiis. Adest hic monasterium Franciscanorum, forum nobilium, officium circulare, bene ordinatus magistratus, gymnasium iuventutis studiosae. Extra moenia mox splendet palatium principis Eustachii Sanguszko, familiae religiosissimae.

Nr 5. [k. 2'] Ecclesia cathedralis Tarnoviae ad nomen Nativitatis B.M. Virginis consecrata, vetustae quidem at magnificae formae est, ut supra memoravi. Ornamenta et vasa aurea argenteaque recepit pulcherrima ex abbatiali

³ Jest to informacja niezbyt ścisła. Diecezję bowiem erygował, na prośbę ces. Franciszka I, pap. Pius VII bullą *Studium paterni affectus* z dnia 20 IX 1821 r. Zob. B. Kumor: *Dzieje polityczno-geograficzne diecezji*, s. 155—159.

⁴ Translacja stolicy biskupstwa z Tyńca do Tarnowa nastąpiła, na skutek starań biskupa G. T. Zięglera, na mocy bulli pap. Leona XII — *Sedium episcopaliū translationes* z dnia 23 IV 1826 r. Zob. B. Kumor, dz.c., s. 159—162.

⁵ Według relacji J. Długosza (*Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 3, *Cracoviae 1864*, s. 182) „kanonikat urodzony” w kapitule krakowskiej nadał opatom tyńceckim biskup Aaron.

⁶ Relacja odnosi się do dekanatu spiskiego, obejmującego parafie: Lubowla Nowa, Lubowla Stara, Podolnec, Gniazdo, Drużbaki Dolne, Drużbaki Górne i Hobgard. W 1786 r. biskup tarnowski Janowski przekazał ordynariuszowi spiskiemu jurysdykcję delegowaną na te parafie. Zob. B. Kumor, dz.c., s. 138—140.

olim ecclesia Tynecensi una cum translatione episcopalis sedis. Canonicos bene fundatos in realitatibus, ut aiunt, ceu in agris, pratis, sylvis et praediis, sex habet, nondum tamen completos et totidem honorarios in paraeiis agentes. Unus canonicorum parochi munere fungitur, cui cooperantur sex sacerdotes, qui item choro et ecclesiae cathedrali inserviunt. Canonici partim praesunt, partim praeerunt administrandae poenitentiae, partim studiis theologicis, nec non rei scholasticae ruri promovendae.

Nr 6. Ecclesiae collegiatae in hac dioecesi non dantur.

Nr 7. Ecclesiae parochiales extant 287, filiales 32, oratoria pauca. Ecclesia quaelibet sacris supellectilibus sufficienter instructa, quae, ne pereant, vel ipsa cavet regia inspectio una cum decanis ruralibus. Pro fabrica raro invenitur fundus, at vero lege caesarea sancitum est, ut ad ecclesias sertas tectasque servandas aut extruendas, patroni, dominia et parochiani opem ferant pro suis quilibet viribus et conditione.

Nr 8. Monasteria apud nos virorum 9 sunt, monialium 2, quae cuncta parent iurisdictioni ordinarii.

Nr 9. Seminarium Clericorum impraesentiarum Augustissimi nostri Francisci I liberalitate e fundamentis excitatur amplum, atque omni ex parte bene adornatum pro 120 alumnis alendis convenienter ex fundo, qui apud nos existit, religionis, nisi aliunde ex propriis facultatibus victum vestitumque salvant nobiles, reliqui fere cuncti pauperimi sunt.

[k. 3] Nr 10. Oppidum vix non omne et ecclesiae plurimae parochiales hospitalia habent, sed iam ab antiquo tempore ubivis ferme neglecta, desolata, ac succisa, quorum culpa ignoratur. Rem, quantum fieri potest, restituendam iubet summus noster Imperator et episcopus conatur pro modulo suo.

Nr 11. Montes pietatis supplet apud nos fundus religionis, quem mox laudavimus.

§ 2. De secundo relationis capite, pertinente ad ipsum episcopum etc.

Nr 1. Residentiae praeceptum a sacris canonibus et Concilio Tridentino praescriptum usque adeo observavit infrascriptus episcopus, ut intra quadriennium non nisi trimestri et aliquod diebus abfuerit, cum fractae valetudinis curandae causa, tum ut consecrationi episcopi Secoviensis Romani, sui olim in monasterio Wiblingensi sodalis, assisteret Salisburgi 1824⁷

Nr 2. Visitationem commissae mihi dioecesi in omnibus eiusdem partibus, ut dissitis et difficilibus accessu, Deo vires suppeditante, iam nunc explevi.

Nr 3. Ordinationes sacras clericorum meorum ipse ego peregi, uno excepto, qui Viennae litteris incumbens, ibidem presbyter est creatus. Sacramentum confirmationis in hac dioecesi tantae multitudini contuli, ut vix credi possit, ultra sexcentis millibus fidelium. Circumstantiis vero penitus consideratis, res ita mira non est, quum ducentis et trecentis annis plerisque in regionibus praecipue montanis, haud se videndum praebuerit episcopus tunc temporis Cracoviensis, dux Severiae et Poloniae magnas, qui pene regiam sequebatur aulam Warsaviensem, negotiis saecularibus gravissimis quidem ut plurimum distentus.

⁷ Roman Franciszek Ksawery Sebastian Zängerle, ur 20 I 1771 w Oberkirchberg koło Ulmu, wstąpił do benedyktynów w Wiblingen (1789); tu odbył studia teologiczne i w 1793 r. przyjął święcenia kapłańskie. Od 1811 r. był profesorem na Uniwersytecie w Pradze, od 1812 — na Uniwersytecie Wiedeńskim. Mianowany biskupem Graz-Seckau, otrzymał konsekrację w dniu 12 IX 1824; zmarł 27 IV 1848. Zob. *Hierarchia catholica*, t. 7, Patavii 1867, s. 339.

[k. 3'] Suffraganeorum vestigia dephrendi hinc atque inde, sed pauca. Dolendum sane multorum ea propter animas sacerrimo Spiritus Sancti robore ad fidem et pietatem christianam magis atque magis propagandam defendendamque orbatos, diem supremum egisse.

Nr 4. Synodum dioecesanam, qualem praescribit S. Concilium Tridentinum, cogere hucusque non licuit, primo propter ipsammet curam animarum, nam populo mirum in modum aucto et sacerdotum numero tot atque tantis haud sufficiente, pastores a suis ecclesiis, praesertim paulo remotiores, raro abesse possunt, nec ultra unum alterumve diem absque dispendio infirmorum. Accedit quod in hisce regionibus locus ceu domus vix inveniatur totidem presbyteris capiendis opportuna. Quo maius vero finis idem vel obtineatur, vel saltem quantum fieri potest, surrogetur, ordinavi, ut intra Quadragesimae et Paschatis temporis terminum ab omnibus presbyteris pedetentim sex vel octo circa designatas ecclesias rurales collectis, sacra exercitia et communes in choro praeces absolvantur per triduum. Apud quos expedire sive necessitas urgere videtur, hi ad Consistorium citantur, puniuntur. Praeterea singulis ferme mensibus instructiones, exhortationesve ad universum clerum huiatem scriptis ceu littera encyclica mittantur, quas legere immo vero volumen in unum conferre singulis tenentur nostri curiones.

Nr 5. Verbum Dei magno animi solatio, ubi et quoties hucusque potui, ipse praedicavi Latino et Germanico idiomate, at vero vernaculam Polonicam, quae maximam partem in hac dioecesi viget, proh dolor, haud ita calleo, ut dicere sermonem valeam; quippe in Austria natus educatusque in litteris altioribus ad quinquagesimum secundum usque aetatis [k. 4] meae annum intentus sedulo. Quem defectum, ut suppleam, suppleri autem difficulter potest, alios idoneos sacerdotes praedicatores constitui. Praeterea ab initio statim mei muneris litteras pastorales typis mandavi, quae summam fidei catholicae et morum complectens sum sermone Latino, Germanico et Polonico. Similiter tempore iubilaei elucubratus sum tractatus de indulgentiarum divina origine praestantia et conditionibus. Conciones praecipue panegiricas his in oris frequentissimas habemus. non item catecheses, quo fit, ut non raro plebs rustica vix summa fidei capita sciat. Quam propter rem nihil hucusque intentatum reliqui, ut catecheses ruris multiplicentur in iisdem capitibus, quae necessitate medii et salutis sciri ab omnibus debent.

Nr 6. Poenarum depositorium et mulctarum pecuniarum nec habere possumus propter populi pauperiem, et contrariam consuetudinem.

Nr 7. Taxa in cancellaria episcopali observetur modica, et modesta, lege quoque civili determinata, Innocentianam haud excedens⁸.

Nr 8. Quo mihi obstat circa exercitium episcopalis officii et iurisdictionis ecclesiasticae, nec non tuenda libertatis et immunitatis ecclesiarum non modo nihil invenio, sed liberrimum me esse, laetor in iis stabiliendis et revindicandis, quae ad fidem, divinum cultum et disciplinam ecclesiasticam spectant, legibus nostris aequae ac regimine suffragantibus. Quoties instabam, instabam autem quoties id sancta religio, canones, conscientia et decus christianae religionis postularunt, optatum hucusque scopum, immo vero et palmam obtinui. Quam est facile, fracta eorum hominum vesaniam aut impudentiam, qui genio temporis plus indulgent [k. 4'], quam legibus patriae (Austria fida, devota, candida), qui plus inquam novitatis prurigine atque malae partae scholae

⁸ Taxa Innocentiana — pap. Innocenty XI przeprowadził regulację opłat kancelaryjnych w 1678 r.

principiis ducuntur, quam imperii nostri institutis, observantia et religione. Nullibi adseveranter dico, in amplissimo imperio nostro placebit avita religio, pietas maiorum ac Ecclesiae libertas, ubi episcopi candide, modeste et fortiter agunt.

Nr 9. An aliquod pium opus peregerim? Unum spero et alterum, Deo cor excitante ac efficaciter confortante. Interea pro octo sacerdotibus, quaecunque corporis infirmitate correptis, in monasterio Fratrum Misericordiae S. Ioannis de Deo Zebrzydowicēnsi⁹ totidem honesta cubilia construenda curavi, quo tranquilliozem honestiozemque curam munitis et corporis inveniunt, quam vel apud consanguineos, vel aliis in aedibus saecularium. Ecclesias ligneas et muratas iam dudum existentes, aut recenter ex firmo lapide aedificatas, consecravi 41. Pupillis et pauperibus imprimis deficientibus pueris et puellis pro episcopali munere manum non oclusi. Iudaeos baptizavi et baptizandos curavi bene antea instructos duodecim, decem et septem animas ex Lutheri castris in sinum sanctae matris Ecclesiae reduxi, quae Dei solius dona sunt. Nuper pro sede episcopi Tarnoviensis coemi domum a principe Sanguszko Eustachio¹⁰, satis convenientem ac instauravi decenter. Societatis Iesu presbyteros, annuente excelso regimine, ad vacua moenia et templum desertum Tyneciis introduxi¹¹, coloniam fovenda verae fidei haud incuriam. Sed haec sunt minutissima servi inutilis. Illud autem silentio praeterire nequeo, quod sub brevi meo huius dioeceseos regimine in ecclesiarum argumentum contulit Gratio-sissimus Imperator Franciscus I¹² huc novas ecclesias extruendo, novasque fundando parochias, ubi cooperatores et cleri tyrones singulis annis fere [k. 5] centum liberaliter sustentando ex fundo religionis.

§ 3. De tertio capite ad clerum saecularem pertinente

Nr 1. Canonici ob locorum angustias hucusque congregari in unum simul omnes haud potuerunt, adeoque ab iis neque chorus celebrari. Fiet id autem proxime, sed iam nunc ad urbem Tarnoviensem translatae et canonicis allisque clericis rite introductis. Nam episcopatus ante quadriennium coeptus citius perfici non potuit.

Nr 2. Missam privatim singulis diebus celebramus conventualem orsuri post capituli introductionem.

Nr 3. Pro benefactoribus nostris ego et duo canonici adplicavimus saepius.

Nr 4. Canonici constitutiones nondum habent, eaedem condenda venient ad normam aliarum ecclesiarum cathedralium propediem.

Nr 5. Poenitentiae administrandae et studiis theologicis, qui praesunt penes sedem episcopalem, quantum humana fragilitas scire permittit, rite suo funguntur officio. In ecclesiis autem ruralibus, etiam parochialibus non ita paucis (dolenter refero) sedem ad excipiendas fidelium confessiones non nisi et alteram misere laceratam inveni, etsi plures saepe ibidem v.g. in titulari Sancto sacerdotes convolare et poenitentes audire solerent. Fuerunt ecclesiae, in quibus neque unam sedem confessionum vidi. Tristis sane haec ab imme-

⁹ *Klasztor bonifratrów w Zebrzydowicach, zob. dok. nr 5, przyp. 9.*

¹⁰ *Eustachy Sanguszko (1768—1844), syn Hieronima Janusza i Cecylii Potockiej, wicebryg. kawalerii narodowej (1792), żonaty z Klementyną Czartoryską (1780). Zob. W. Dworzaczek: Genealogia, Warszawa 1959, tabl. 113.*

¹¹ *Po przeniesieniu stolicy diecezji z Tyńca do Tarnowa, opuszczony kościół i klasztor benedyktyński otrzymali jezuita, którzy tu przebywali do 1831 r., kiedy to klasztor został zniszczony na skutek pożaru.*

¹² *Ces. Franciszek II (1792—1805), względnie I (1805—1835).*

morabili tempore consuetudo invaluit, sacramentales confessiones obvia in sella, scammo, trunco etc. absque cratibus excipiendi, hominibus turmatim presbyterorum cingentibus. Abusus tam crassum quibus potui modis tollendum adlaboravi et instabo deinceps.

Nr 6. [k. 5'] Parochi suis in parochiis resident et quidem multo accuratius, quam olim in his terris observatum est, pluralitate beneficiorum civiliter quoque praescripta et residentia severe praecepta.

Nr 7. Libros baptismales, matrimoniales, immo necrologium iuxta normam ritualis Romani retinere curati apud nos omnes debent et retinent diligenter.

Nr 8. An parochorum aliqui indigeant aliorum sacerdotum opera, ut sacramenta populo administrent? Ita profecto est. Sunt enim in hac dioecesi parochiae non paucae, quae sex, septem, octo, decem, quidni viginti millia animarum numerant.

Nr 9. Parochi cum per se, tum per alios idoneos sacerdotes, ut dixi, diebus dominicis et festis plebes sibi commissas pascunt salutaribus verbis. Verum enim vero quomodo sufficiant apud tantos duo vel quatuor sacerdotes in asperrimis rupibus, torrentes inter montes et silvas vastissimas. Interea tamen rarius ita rudes inveni, ut ignoverint ea, quae scire omnibus necessarium est ad salutem, quod item regimini felicissimo nostri Imperatoris tribuendum est, qui clerum et augeri et educari in melius instat. Vera loquor, absit adulationis turpe vitium.

Nr 10. Ad hoc punctum idem, quod supra innuebam, respondeo, fieri plurima a sacerdotibus nostris, omnia vero praestari non posse, ob eorum paucitatem. Erectae parochiae novae sunt sub fel. mem. Josepho II¹³, et multae plures vero sub Patre Patriae Francisco I, ita quidem ut quatuor iam ecclesiae existant multis in agris, ubi antehac una fuit per multa saecula.

Nr 11. Singuli parochi et parochianorum administratores, pro populo suae curae comisso [k. 6], diebus dominicis et festis, utique bene instructi, non deerunt missam adplicare.

Nr 12. Ad primam tonsuram et et minores ordines apud nos non admittitur, nisi studia theologica iam uno alterove anno coeperunt, nec sine piis et spiritualibus exercitiis triduo continuendis. Idem multo magis post cursum theologicum absolutum fieri solet ante ordines maiores.

Nr 13. Sacerdotes huius regionis, si quando in foro et ecclesia comparent, veste nigra talari ac venerabili utuntur. Utinam domi sua et dum sive in agris, sive in itinere versantur, saltim nigris utantur. Monui iam saepius, at aegre tollitur annosa ac veluti nationalis consuetudo. Privilegium fori, uti in aliis, ita in his terris Austriae haereditariis viget, prout praescripsit Concilium Tridentinum, sess. 23 et 6 de Reformatione.

Nr 14. Conferentiae theologiae moralis de ruri raro fiunt ob rationes § 2, nr 4 recitatas. Est autem vetus consuetudo laudabilis iunioribus presbyteris casus sibi non omnino pervies senioribus aperiendi, potendique consilium. Predest id non parum. Optandum et insistendum tamen plurimum censeo, ut lex dudum statuta introducatur tandem aliquando.

Nr 15. Mores cleri saecularis in hac dioecesi non iidem apud omnes reperiuntur. Sunt qui propriae et aliorum salutis omni cum industria intendunt, viri zelum Dei in cordibus suis custodientes, in orationibus frequentes, in laboribus indefessi, in verbo et incessu graves, pars cleri amabilis, sponsa

¹³ Ces. Józef II (1780–1790) dekretem z dnia 20 X 1784 r. zarządził regulację parafii w całym Cesarstwie, m. in. również w Galicji.

Christi sine macula, quae semper in Ecclesia Catholica atque ubique terrarum inventa fuit et hodieum invenitur. Nec enim deese unquam vineae Domini fructus uberrimi [k. 6'] possunt, in qua Caelestis Pater caros gestit sedere inter filios, per quos religio tutaque veritas virgineis splendet honoribus, et divites scaturiunt thesauri sapientiae. Sic Christi floret ager, munda nitet sages. Lac pueris aptum hi tales et solidum viris cibum sufficiunt. Quodsi, qui laude digni sunt, maiorem aut saltim dimidiam partem ecclesiasticorum apud nos constituerent, nihil prorsus desideraretur quantumvis apud innumerabilem multitudinem cura animarum.

Pars sacerdotum altera, et potior absque nota quidem, in et extra ecclesiam versatur, non tamen ita eminent, ut certo sciamus, „oleum esse in lampadibus eorum”. Sunt praeterea, qui repetitis admonitionibus excitandi sunt et quantocius castigatione corrigendi. Paucissimi vero (meliora sperare semper iuvat), ubi oleum et operam perdidisse videmur. Hos removemus, ne scandala emergant, ad monasteria sustentandos, succisa pensione ex fundo religionis, iterum iterumque laudato.

§ 4. Caput quartum. De clero regulari

Nr 1. Regulares curam animarum in hac dioecesi exercentes pauci sunt, laude non indigni, pro viribus quippe cooperantur.

Nr 2. Regulares, qui extra monasterium degant nisi ad tempus, prout id postulaverit subsidium parochorum, iam non amplius reperiantur. Qui, ut dixi, in subsidium parochorum ad tempus expositi scandalo sunt, hominibus, superioribus regularibus potius castigandi traduntur. Quod tamen raro contigit.

Nr 3. Conventus religiosorum, quos supra memoravi, data occasione visitavi, vidique non sine dolore, numerus eorum valde imminutum esse temporis [k. 7] iniuria, cuius genus quidpiam et hoc fuit, quod plures sacerdotes regulares, iisque optiores, varias ob causas, dispensationem ab ordine petiissent, obtinuissentque.

Ut restituantur ad pristinum statum, mandavit Augustissimus Imperator et episcopi una cum religiosorum superioribus adlaborant. Mores eorum, paucis exceptis, laudabiles. Nb. De Societate Iesu patribus et clericis, qui ex Alba Russia hunc in agrum migrarunt, suo tempore sermonem faciam simul ac lege suprema ad Galiciae Regnum et recepti fuerint¹⁴. Interea non possum non testari, eos veluti angelos supernae pacis, disciplinae regularis exemplar, et piaev devotionis adseclas ubi comparuerunt, in cura animarum, in verbi divini praedicatione, in catechisandis rudibus, in poenitentiae sacramento administrando, sane tuam religionis ignem fidelium cordibus insparsisse.

Nr 4. Offendiculum exercitii iurisdictionis, prout id sanctivit Concilium Tridentinum, nullum hususque habui.

§ 5. Caput quintum. De monialibus

Nr 1. Monialium duo sunt in Tarnoviensi dioecesi coenobia. Staniątecense ordinis S. Benedicti, cui abbatissa baculo et cruce pectorali ornata¹⁵, et Sandecense S. Clarae, quod fundavit rexitque beata Cunegundis, Poloniae regina et virgo, filia regis Hungariae saeculo XIII¹⁶. Id supressum regnante Josepho II,

¹⁴ Wypędzonym jezuitom z Rosji (1 V 1820) udzielili ces. Franciszek II zezwolenia na osiedlenie się w Galicji (16 VIII 1820); zalozyli wówczas kolegium w Tarnopolu.

¹⁵ Klasztor PP. Benedyktyniek w Staniątkach, zob. dok. nr 1, przyp. 14.

¹⁶ Klasztor PP. Klarysek w Starym Sączu, zob. dok. nr 1, przyp. 12.

restituit ante aliquod iam annos Franciscus I ad pristinum vigorem. In ambo-
bus locis viget disciplina regularis. Pulchra acies castra, sobriaque fides una,
una spes, amor unus cingit. Haec per ieiunia longa socius ingeminant preces,
et vim gratam coelo inferunt pro Patriae et Ecclesiae incolumitate.

Nr 2. Clausuram inviolate custodiunt.

Nr 3. Abusus maioris momenti non sunt.

Nr 4. Confessarios praeter ordinarium extraordinarios ab episcopo de-
signatos bis et ter in anno habent.

Nr 5. Redditus monasteriorum, vel ob ipsomet regimine inspiciente, non
minus episcopo cavente, ne in deterius ruant, servantur integri.

Nr 6. Dicta monasteria nulli praelato regulari [k. 7'], sed solo ordinario
dioeceseos subiacent.

Nr 7. Confessarii monialium ordinarii et extraordinarii regulares sacerdo-
tes non sunt, sed ab episcopo specialiter adprobati presbyteri saeculares ob
penuriam regularium.

Nr 8. De ratione singulis annis reddenda respectu id, quod numero 5 sug-
gessi.

§ 6. Caput sextum. De seminario

Nr 1. Seminarium in hac dioecesi exiguum quidem est 15—20 alumno-
rum, qui intra anni cursam maioribus ordinibus initiandi veniunt. Ceteri
Leopoliensi vel Viennesi in convictu, plus minus septuaginta, studiis et exer-
citiis praeparentur adeoque.

Nr 2. Sive domi, sive foris in ecclesiastica disciplina recte instituuntur.

Nr 3. Studiis primo vacant philosophicis, dein theologicis per sex anno-
rum spatium.

Nr 4. Qui praesentes sunt clerici inserviunt diebus dominicis et festis ca-
thedralis ecclesiae.

Nr 5, 6, 7. Alumni huiusmodi a rectoribus ab episcopo denominatis instruun-
tur formanturque. Nec me piget saepius visitare id genus tyrocinium sacer-
dotii. Taxa penitus remittitur, cuncta ad vitae necessitatem spectantia, sub-
peditante fundo religionis regio.

§ 7. Caput septimum. De ecclesiis, confraternitatibus et locis piis

Nr 1. Tabellam legendarum ex obligatione missarum et anniversariorum
in his regionibus vix umquam vidi in sacristiis pendentem, sed in libris [k. 8]
separatis ad eundem finem, qui in aedibus parochialibus asservantur.

Nr 2 et 3. Pia opera a testatoribus iniuncta haud negliguntur, et vel semel
neglecta ocuis supplentur, et sunt eadem rarissime aevo moderno. Rationem
rerum perceptarum et expensarum in tot ecclesiis episcopus inspicere suis
oculis non potest, pro veteri more hoc officium subsunt decani rurales
referuntque antistiti suo.

Nr 4. Mons pietatis sive charitatis nobis est quoad sustentationem mini-
strorum aliarumque necessitatum fundus religionis, saepe laudatus, nec non
et fundus studiorum.

Nr 5. Infirmorum hospitalia visitavi, ubi existerunt, at senes inveni et
mendicorum genus quodpiam. Non lata est rei facies, nec ita facilis in melius
mutata, quippe plus quam a saeculo depravata. (Cdn.)